

Plets, senyories i propietat a la València del segle XVIII

per M. Peset, V. Graullera i M. F. Mancebo

El poder de la noblesa

Després d'abolir els furs, el 29 de juny de 1707, Felip V va voler mitigar un xic la duresa d'aquell decret. Exactament un mes després en promulgà un altre en el qual assegurava als seus fidels que els mantindria els privilegis: «*Por mi real decreto de 29 de julio próximo —deia— fui servido derogar todos los fueros, leyes, usos, y costumbres de los reinos de Aragón y Valencia, mandando se gobiernen por las leyes de Castilla; y respecto de que en los motivos que en el citado decreto se expresa, suenan generalmente comprendidos ambos reinos y sus habitadores, por haber ocasionado sus motivos la mayor parte de los pueblos; y porque muchos de ellos y de las ciudades, villas y lugares y demás comunes y particulares, así eclesiásticos como seculares y en todos los demás de los nobles, caballeros, infanzones, hidalgos y ciudadanos honrados han sido muy finos y leales, padeciendo la pérdida de sus haciendas y otras persecuciones y trabajos, que ha sufrido su constante y acrisolada fidelidad; y siendo esto notorio, en ningún caso puede haberse entendido fuese mi real ánimo notar ni castigar como delincuentes a los que conozco por leales; pero, para que más claramente conste de esta distinción, no sólo declaro que la mayor parte de la nobleza y otros buenos vasallos del estado general y muchos pueblos han conservado en ambos reinos pura e indemne su fidelidad, rindiéndose sólo a la fuerza incontrastable de los enemigos los que no han podido defenderse; pero también les concedo la manutención de todos sus privilegios, exenciones, franquezas y libertades concedidas por los Señores reyes mis antecesores, o por otro justo título adquiridas, de que mandaré expedir nuevas confirmaciones a favor de los referidos lugares, casas, familia y personas de cuya fidelidad estoy enterado...*»¹

Reconeixia, doncs, la lleialtat de la noblesa, encara que, com que canviava les formes de govern, la situació variaria profundament. A les corts castellanes del 1709 ha deixat de figurar conforme al costum d'aquells regnes, on els estaments dominants s'havien retirat de les corts el segle XVI.² A Castella, a diferència d'Aragó, la noblesa havia assolit altres vies de poder i de relació

1. *Autos. Nueva recopilación*, 3, 2, 4. Hem modernitzat la grafia i la puntuació.

2. M. PESET REIG, *La representación de la ciudad de Valencia en las cortes de 1709*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 38 (1968), ps. 591-628, també les de 1712-13

amb el monarca en acceptar la seva indubtable primàcia absoluta. D'altra banda, sembla força evident que la noblesa valenciana, a diferència del clergat, se situà majoritàriament al costat del Borbó per diverses raons. La primera, perquè la més alta noblesa del regne entroncava amb la castellana: moltes de les senyories de València havien passat a l'alta noblesa de Castella. En segon lloc, perquè a la Guerra de Successió les promeses de Basset havien anat contra ella, contra els pagaments de drets senyorials, encara que l'arxiduc Carles el desautoritzés. En tercer lloc, perquè tal vegada no compartia amb altres estrats de la població l'entusiasme per l'ordre foral valencià, que establia equilibris entre nobles i ciutadans, mentre que una monarquia més poderosa redundaria en benefici del seu estament. Pel que sembla, el jove rei francès havia tingut algunes diferències amb la gran noblesa al començament del seu regnat,³ però, en conjunt, sabé atreure's els nobles, que sens dubte veieren amb bons ulls un poder més fort que els mantindria els privilegis.

Entre els partidaris de Carles d'Àustria no hi figuren molts alts nobles valencians —potser el més notable fou el comte d'Elda, que veié segregats els seus estats fins la pau de Viena, el 1725.⁴ El cas del duc de Medinaceli, Don Luis de la Cerda, és distint; partidari del Borbó, es mostrà en desacord amb la seva política i, finalment, fou empresonat i morí a la presó per la seva oposició al rei.⁵ La majoria foren partidaris de Felip, i durant la Guerra de Successió es posaren al seu costat o es veieren vexats per l'ebullició i els conflictes d'aquells anys difícils. Davant els aixecaments de Dénia veiem que el duc de Gandia, Don Pasqual Francesc de Borja, s'oposà a la sedició,⁶ i en general l'alta noblesa va decantar-se a favor de la causa borbònica. Encara que calgui precisar que, en bona part, es mantingué fora de la contesa i no va participar directament en els problemes de la guerra; un cop instaurat definitivament el rei Borbó, acceptà agradosament la nova situació. El rei va premiar els serveis que havien prestat o les vexacions que havien sofert.

i 1724 al 41 (1971), ps. 1027-1062. Sobre les transformacions de la nova planta, remetem a M. PESET REIG, *Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 42 (1972), ps. 657-715, on pot trobar-se la bibliografia. No fa molt que els autors d'aquest article han sintetitzat aquesta època a *La nueva planta y las instituciones borbónicas*, «Nuestra Historia», v (1980), ps. 126-148.

Sobre la retirada dels estaments dominants de les corts castellanques, *vid.* F. TOMÁS Y VALIENTE, *La diputación de las cortes de Castilla (1525-1601)*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 32 (1962), ps. 347-469.

3. H. KAMEN, *La guerra de sucesión en España, 1700-1715* (Barcelona 1974), ps. 99-135. De la mateixa opinió és el major W. DALRYMPLE, *Viaje a España y Portugal* (dins J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, 3 vols., Madrid 1962), III, p. 664, que afirma: «Los grandes de España tienen grandes privilegios, pero desde Felipe V, que los atrajo a la capital, han caído insensiblemente todos bajo el yugo que todo lo reduce en las monarquías absolutas...»

4. Es pot veure a A. DEL CANTILLO, *Tratados de paz y de comercio desde el año 1700 hasta el día* (Madrid 1843), ps. 202-212, en especial l'art. 9; també altres de complementaris de la mateixa data, 30 d'abril, ps. 216-218, i 1er. de maig, ps. 218-228, i un altre de secret del 5 de novembre, ps. 231-235.

5. H. KAMEN, *La guerra de sucesión*, ps. 110-111. Sobre la seva casa, *vid.* la nota 35.
6. *Vid.* J. M. MIÑANA, *De bello rustico valentino* (edició de J. PÉREZ DURÁ i J. M. ESTELLÉS GONZÁLEZ) (València 1985), I, ps. 46-48; N. de J. BELANDO, *Historia civil*, I (Madrid 1740), cap. xxxvi, p. 188.

Dos grans nobles foranis, que havien lluitat en els camps de batalla, foren recompensats amb extenses senyories. D'una banda, el mariscal duc de Berwick, descendent directe dels Stuart d'Anglaterra, com a guanyador d'Almansa aconseguí els ducats i terres de Lliria i Xèrica —abans reialencs—, mentre que el comte de les Torres fou premiat amb Cullera i l'Albufera per la seva activitat bèl·lica al capdavant d'exèrcits reials, primer a València i després Aragó.⁷ La noblesa valenciana aconseguí el segle XVIII una participació notable en els nous càrrecs de l'administració borbònica: per exemple, el comte de Carlet o el comte de Castellar serien l'ànima del nou ajuntament borbònic.⁸ En general, l'estament nobiliari passà a una situació diferent durant el regnat del primer monarca borbònic i els seus successors; es van haver d'acostumar-se al fet que els seus privilegis tinguessin altres vies que les tradicionals en l'època foral. Els més alts assoliren la seva potència a través de relacions directes amb el monarca, ço que els afavorí en gran manera: per exemple, el duc de Gandia aconseguí nombroses esperes davant els seus creditors els anys de la postguerra,⁹ i el duc d'Arcos, a mitjan segle, aconseguí del rei Ferran VI el dret de posar en conreu àmplies terres mitjançant mecanismes emfitèutics, declarant vigents a aquest efecte els Furs de València.¹⁰ O aconseguiren càrrecs a l'administració reial o avantatges per a les seves dificultats.¹¹

El 1724 Lluís I dictà una cèdula reial que mantenia la noblesa valenciana en les seves línies i títols anteriors. Juntament amb els grans, títols i barons s'agrupaven els generosos i els cavallers, a més dels ciutadans que havien tingut càrrecs a València, Alacant i Xàtiva que, si són d'immemorial, són tinguts per nobles de sang i casal conegut; mentre que els ciutadans que no són d'immemorial han de cessar en la seva qualitat de nobles i en les preeminències que tenien per furs.¹² Divideix el bloc oligàrquic anterior...

Senyories i propietats

Les relacions feudo-senyorials —entre senyors i vassalls— es mantingueren amb unes estructures jurídiques arcaïques a la València moderna. Davant la

7. No és possible de recollir les actuacions guerrereres de Berwick, tan nombroses. Sobre les del comte de les Torres, més limitades, *vid. De bello rustico valentino*, àmpliament, a partir de 1, 12. *Vid. Ch. PETRIE, El mariscal duque de Berwick* (Madrid 1955).

8. M. F. MANCEBO, *El primer ayuntamiento borbónico de la ciudad de Valencia*, «Estudios de Historia de Valencia» (1976), ps. 293-307.

9. Es poden veure als *Libros del Real Acuerdo de la Audiencia* (Arxiu del Regne de València, que abregem ARV), així com nombroses concessions sobre béns confiscats.

10. P. RUIZ TORRES, *Señores y propietarios* (València 1981), així com, més específicament, *Propiedad de la tierra y estructuras de clases en el campo valenciano durante los siglos XVIII y XIX: los Carrizales de Elx*, «Estudios d'Història Contemporània del País Valencià», 1 (1979), ps. 75-134.

11. Encara molts anys després, per a càrrecs menors de regidors o altres, es fa referència als sofriments durant la guerra, segons els memorials que apareixen als *Libros del Real Acuerdo*. No creiem necessari demostrar el monopoli dels alts càrrecs per part de l'alta noblesa.

12. *Vid. M. MADRAMANY Y CALATAYUD, Tratado de la nobleza de la corona de Aragón, especialmente del reino de Valencia* (València 1788), ps. XIII-XIX, la reial cèdula.

transformació a les terres de Castella, on els senyors passaren a ser propietaris absoluts ja a finals de l'edat mitjana i a començaments de la moderna, al regne valencià els pagesos continuaren essent emfiteutes, i pagaven pensions en metàl·lic o partició de fruits als seus senyors. Mentre que una propietat d'aspecte més modern anava consolidant-se a València i la seva horta o als grans reialencs, a les grans senyories es continuava mantenint una estructura diferent sobre la terra. Els senyors percebien unes quantitats dels emfiteutes, que cultivaven les terres directament —en poblacions o zones més pobres— o a través de jornalers i arrendataris. Segurament en aquesta conservació de formes medievals hi tingué un paper destacat una tradició a penes commosa per lluites i guerres, així com la presència, fins al començament del segle XVII, dels moriscos, una gent dòcil, frugal i inferior, segons la mentalitat de l'època. La seva expulsió fou, sense cap mena de dubte, el primer gran cop contra el domini senyorial i la reorganització posterior, contra el que s'ha dit,¹³ fou un afebliment de les estructures feudo-senyorials al camp valencià...

L'abolició dels furs a penes afectava la noblesa senyorial. Ara ens interessa descriure quina era la situació de les terres valencianes al llarg del segle XVIII. Segons l'autoritat política que les regia podrien dividir-se en els següents apartats: *a)* reialencs, que depenien directament del rei, dels seus òrgans de govern, que havien disminuït amb les donacions fetes per premiar serveis. *b)* Territoris dels ordes, en especial l'orde de Montesa,¹⁴ distribuïts en comanories que el rei concedia als seus nobles perquè les gaudissin a títol vitalici amb les seves rendes i drets. Dins les terres de Montesa el monarca, a més, es reservava uns quants pobles i viles, que li pertanyien com a mestre de l'orde (el batlliu de Montcada, Sueca o Silla estaven en aquesta situació). El monarca hi actuava amb dues funcions distintes: una com a Mestre, que nomenava autoritats i percebia rendes, i una altra com a rei, al qual estava sotmesa l'orde i també les senyories.¹⁵ *c)* En tercer lloc, hi havia les senyories de tipus eclesiàstic, algunes dependents de monestirs, que no són gaires a València, sens dubte perquè la reconquesta fou tardana, quan el paper d'aquests instituts ja no era tan destacat com en èpoques anteriors. Uns altres depenien de les catedrals o mitres per donacions fetes per reis o compres de senyories. *d)* Finalment, la senyoria laica, que era extensíssima —encara que les grans ciutats depenien usualment del rei— i amb gran varietat de situacions, ja que a l'antic règim la història i les concretes circumstàncies determinaven realitats que es mantenien al llarg dels segles.

13. Sense pretensió d'exhaurir la bibliografia sobre moriscos, remetem a J. REGLÀ, *Estudios sobre los moriscos* (Barcelona 1964), i més concretament, sobre les conseqüències de l'expulsió, J. R. TORRES MORERA, *Repoblación del reino de Valencia después de la expulsión de los moriscos* (València 1969); E. CISCAR PALLARÉS, *Tierra y señorío en el país valenciano (1570-1620)* (València 1977). Sobre les qüestions de duresa del règim senyorial o de refeudalització, *vid.* les notes 65 i 66.

14. Sobre l'orde de Montesa no existeix cap estudi complet; els antics toms de J. VILLARROYA, *Real Maestrazgo de Montesa*, 2 vols. (València 1787) continuen essent profitosos.

15. *Vid.* R. MATOSOS CUQUERELLA, *Tinència de la terra i lluites camperoles. El senyoriu de Sueca, 1738-1787*, tesi de llicenciatura, inèdita (València 1981); i A. M. AGUADO, *Estructura social y conflictos sociales en la crisis del feudalismo: Sueca, un señorío de Montesa en el siglo XVIII*, tesi de llicenciatura, inèdita (València 1980).

Hi ha algunes dades i elaboracions que ens permeten d'apreciar la respectiva amplitud de cadascuna d'aquestes zones.¹⁶ Nosaltres elaborarem la distribució de les terres a mitjan segle, amb els següents resultats, en nombre de vassalls —per a la qual cosa hem utilitzat el cens del 1787— i la seva extensió en quilòmetres quadrats —amb les actuals extensions, car no existeix cap avaluació per al segle XVIII i, a més, els termes tendeixen a conservar-se a través del temps. Els resultats són aquests:

	població	%	extensió	%
reialenc	303.110	38,71	5.057,16	24,07
ordes militars	62.276	7,95	2.490,44	11,86
senyories eclesiàstiques	44.033	5,62	1.283,52	6,11
senyories laiques	373.678	47,72	12.175,19	57,96

Font: M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, p. 250.

Quines eren les terres que pertanyien a cadascun d'aquests apartats? Quina era la tendència entre un grup i l'altre? A grans trets, es pot sintetitzar la situació d'aquesta manera:

a) *Els reialencs* indubtablement tenien una tendència secular a anar-se transformant en senyories per les donacions graciabls dels monarques o, més sovint, per necessitats econòmiques de la corona. Dos exemples: el pontífex Alexandre VI l'any 1485 adquirí Gandia de la corona per fundar el ducat o vincle que deixaria als seus descendents, els Borja.¹⁷ O bé el 1470 Elx havia passat a mans particulars, també per venda, i malgrat la resistència de la ciutat continuà en aquest estat fins els anys liberals.¹⁸ En el segle XVIII, a les desmembracions esmentades per causa de la Guerra de Successió, caldria afegir-n'hi altres de final de segle, entre les quals hi ha l'Albufera, recuperada el 1761 i tornada a alienar en benefici del Príncep de la Pau, Manuel Godoy.¹⁹ A canvi, el reialenc només havia incorporat Almussafes, que pertanyia al domini de Nostra

16. Existeixen relacions de G. ESCOLANO, *Décadas de la historia de Valencia*, completades per J. B. PERALES, 3 vols. (València-Madrid 1878), al vol. III, o a J. BORONAT, *Los moriscos españoles y su expulsión*, 2 vols. (València 1901), ps. 428-443. Després, per al començament del segle XVIII, H. KAMEN, *La guerra de sucesión*, ps. 432 i ss.; per a inicis del segle XIX, A. BLESA CUÑAT, *El règim senyorial valencià després de la seua dissolució*, «Estudis d'Història Contemporània del País Valencià», 1 (1979), ps. 165-198. Les dades que es donen al text són tretes de M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos durante el XVIII valenciano*, «Estudios de Historia Social», 12-13 (1980), 245-281, a p. 250.

17. I. MORANT, *El declive del señorío. Los dominios del ducado de Gandía, 1705-1837* (València 1984), ps. 41-42.

18. P. RUIZ TORRES, *Señores y propietarios*, ps. 47-58.

19. C. GARCÍA MONERRIS, *Rey y señor. Estudio de una realengo del país valenciano (La Albufera, 1761-1836)* (València 1985).

Senyora de la Valldigna,²⁰ mentre que els altres plets d'incorporació no prosperaren o retardaren la solució definitiva fins al segle XIX.²¹

Els grans nuclis del reialenc es poden agrupar en cinc zones:

1. *València capital*, amb el seu extens terme, constitueix tal vegada el més important —en població, la seva governació comprèn la tercera part dels vassalls directes del rei—, amb Morvedre o Sagunt, i l'Albufera quan no estava alienada. També Ademús, Alpont, etc., eren englobades en aquesta governació, encara que són lluny...

2. *Al nord*, al voltant de Castelló, Borriana, Vila-real, Vilafamés i Onda formen una zona àmplia costanera a la qual ha d'afegir-se Peníscola. A l'interior, les terres al voltant de Morella, si bé poc poblades, constitueixen una extensa zona de reialenc, la més gran juntament amb la següent en quilòmetres quadrats, bé que distinta per la seva riquesa.

3. La zona d'Alacant-Alcoi-Xixona, distribuïda entre aquestes tres governacions, forma un nucli compacte de reialenc durant el set-cents, molt poblat, amb una densitat mitjana de 57,9 habitants per quilòmetre quadrat —els reialencs al voltant de València, menors en extensió, posseeixen una densitat de 112,76, que és encara més gran si prescindim de les zones d'Ademús i Alpont.

4. *Xàtiva i Alzira*, amb les poblacions de Carcaixent, Algemesí, etc. constitueixen el cinquè nucli, amb una densitat mitjana de 78,4, i sens dubte amb poblacions importants...

5. Finalment, al sud, *el reialenc al voltant d'Oriola* completa aquests cinc nuclis del reialenc valencià. La densitat és de 51,18.

b) *Els territoris d'ordes militars* formen el segon tipus de terres. La seva presència a la conquesta els proporcionà immenses possessions que després conservaren al llarg dels segles: perquè no s'alienen i perquè els ordes, amb tot, acompleixen una funció a l'edat moderna; d'ordes guerrers i destinats a redimir captius han passat a ser grans patrimonis del monarca que aquest fa servir per remunerar la noblesa i mantenir-ne la cohesió, per mitjà de les comanadories i els hàbits. Els ordes castellans tenen poca presència entre nosaltres: ens referim a Calatrava i Santiago, ja que el seu territori se centra a les àmplies extensions de la Meseta i Andalusia. Tampoc no és notable la presència dels mercedaris, aleshores encara orde militar,²² o els de Sant Joan de l'Hospital.²³ L'orde específicament valencià és Montesa, fundat el segle XIV en ocasió de la dissolució de l'orde dels templers i dels quals heretà el ric patrimoni en el regne. El 1587 i

20. A l'Arxiu del Regne de València, Clero, llibre 3.102, existeix un memorial del monestir sobre la incorporació, perquè es declarés insubsistent. Sobre les compres de terres en el moment del seu pas a reialenc, *vid.* M. PESET, *Propiedad y señorío en la Ribera del Júcar*, «Primera Assemblée d'Historiadors de la Ribera» (València 1982), ps. 99-159.

21. Sobre les incorporacions en tractarem, encara que a grans trets, a la darrera part d'aquest treball. Les referències, a les notes 79 i 80.

22. Només tenia Algar. Sobre l'orde s'escriu a l'època: M. M. RIBERA, *Real Patronato de los Reyes de España en el real y militar orden de nuestra señora de la Merced, redención de cautivos* (Barcelona 1725).

23. Sant Joan tenia Picanya i Torrent; Santiago tenia Museros, Orxeta, Sagta i Sanet; i Calatrava, Begís, Canals, Castell de Castells, Teresa i Toras. En total, juntament amb la Mercè, tenen 11.185 vassalls, mentre que Montesa sols arriba als 52.091.

el 1588 l'orde de Montesa s'incorpora a la corona, i el rei, a partir d'aquest moment, n'és el mestre perpetu.²⁴

Els seus nuclis s'estenen amplíssims pel nord, a la vella frontera amb Catalunya, sens dubte per a defensa dels regnes davant els musulmans en els anys de la conquesta de València.²⁵ Després, a part algunes senyories escampades, existeix un determinat desenvolupament al voltant del castell de Montesa (destruït l'any 1748 per un terratrèmol, la seu principal traslladada a València —l'edifici dit avui del Temple—²⁶ així com algunes altres grans poblacions de la mesa maestral, Silla i Sueca.²⁷

c) *La senyoria eclesiàstica* no és gaire extensa. Enfront de Catalunya o de la vella Castella, on els dominis monàstics havien florit en èpoques antigues i es conserven, a València la conquesta fou tardana, quan ja només el Císter posseïa la potència suficient per aconseguir grans dominis en els segles XIII i XIV. El monestir de Benifassà, a l'extrem nord, té terres pobres, la situació de les quals ens descriu amb tints ombrívols Cavanilles;²⁸ Poblet senyoreja Aldaia i Quart, prop de València. A part els dominis de San Miguel de los Reyes i, juntament amb Gandia, Sant Jeroni de Cotalba. La cartoixa de Valldecrist, a Altura —avui a penes en queden restes— era senyor d'Alcubles, Altura i Vinalesa; i, el més poderós de tots, Nostra Senyora de la Valldigna, a Simat, dominava la tercera part dels vassalls de senyoria eclesiàstica, distribuïts en diverses poblacions, i obtenia substancials rendes dels seus habitants.²⁹

Això no obstant, la senyoria eclesiàstica no assolí un ampli desenvolupament. Les mitres de València i Oriola, de Tortosa i Múrcia posseïen extensos dominis senyorials. Les d'aquesta darrera havien estat objecte de colonització per part del cardenal Belluga a començaments del segle XVIII, que havia establert nous pobles i vassalls.³⁰ Alguns pobles pertanyents a dominics o a l'Hospital completa-

24. Butlla de Sixt V, del 15 de març de 1587, i capítol general de l'orde del 18 de novembre de 1588 (J. VILLARROYA, *Real Maestrazgo*, II, ps. 85-97 i 97-99).

25. Sobre la seva formació i estat a l'edat mitjana, E. GUINOT RODRÍGUEZ, *Campesinos y órdenes militares. Antecedentes y desarrollo de un señorío valenciano: la orden de Montesa. Siglos XIII y XIV*, tesi doctoral inèdita, 2 vols. (València 1984).

26. Una enumeració de les propietats senyorials de Montesa, amb vassalls i extensió, a M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos*, ps. 270-271.

27. Sobre Sueca i la seva situació, *vid.* la bibliografia citada a les notes 15 i 80. Sobre Montcada i la seva propietat, *vid.* J. M. PALOP RAMOS, *Propiedad, explotación y renta en la Huerta de Valencia: Moncada 1740*, «Estudis. Revista d'Història Moderna», 10 (1983), ps. 9-134.

28. A. J. CAVANILLES, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, 2 vols. (Madrid 1795), II, ps. 1-6 (ed. facsímil: València 1972). Aquest mal estat és reflectit en un escrit de l'abat del monestir de Bernardos, de l'orde del Císter, al Real Acuerdo 1765, folis 473r i ss., on es queixa de les despeses que representa la visita de corregidors i altres jutges de residència per a prendre comptes de propis, ja que la població era escassa, 173 veïns a set llocs. Amb les dades del 1787, apareixen 1.352 ànimes, per la qual cosa no es pot creure la dada anterior (*vid.* també *Escribanías de cámara*, 1774, núm. 52, sobre aquesta qüestió).

29. El seu estudi ha estat fet per A. MORA CAÑADA, *El señorío eclesiástico de la Valldigna (siglos XVII y XVIII): estudio jurídico y social* (València 1982).

30. Per a una bona anàlisi, *vid.* J. MILLÁN GARCÍA-VARFIA, *Rentistas y campesinos, Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del país valenciano* (Alacant 1984), ps. 176-196.

ven aquest sector, juntament amb els del Col·legi del Corpus Christi, Alfara del Patriarca i Burjassot, adquirits al moment de la seva fundació per l'arquebisbe virrei Joan de Ribera.³¹

d) *La senyoria laica*, que representa quasi la meitat dels habitants del regne el segle XVIII i una extensió major al reialenc, es troba dividida entre nombrosos nobles, que formen, sens dubte, la capa superior de la societat: per les seves rendes copioses, per la seva posició social i pels seus privilegis...

S'ha dit que la noblesa castellana dominava en una gran part de les senyories valencianes; en part és cert, si bé no sembla convenient creure en una separació geogràfica de la noblesa, perquè en la seva cúspide constitueix un nucli homogeni, qualsevol que siguin els cognoms o el origen, connectada fins i tot amb la noblesa estrangera —francesa o anglesa i sobretot italiana.³² Aquest cim de la noblesa —és veritat—, domina cada vegada més sobre els pobles valencians, encara que la seva presència, en molts casos, remunta als inicis de l'edat moderna. Els grans d'Espanya creats per Carles V el 1520 constitueixen les famílies més importants de la península, amb majors fortunes i nuclis senyoriais: entre ells es troben algunes famílies valencianes com els Borja, de Gandia, o els ducs de Sogorb.

Els senyors més poderosos de la València del set-cents eren els següents, per ordre decreixent:

Nombre de vassalls de les principals cases de València

Duc de Gandia-Benavente	39.908
Duc d'Arcos-Elx	33.597
Duc de Medinaceli-Sogorb	28.503
Marquès de Dosaigües	21.011
Marquès d'Ariza	18.583
Comte de Puñonrostro	16.346
Comte del Real	15.717
Comte de Carlet	12.782
Duc de Berwick-Llíria	10.329
Comte d'Aranda	9.924
Comte d'Albaida-Bunyol	9.764
Marquès de la Romana	8.854
Marquès de Bèlgida	8.361
Duc d'Híjar	8.187
Duc de Santisteban	7.836

31. M. PESET, M. F. MANCEBO, V. GRAULLERA, *El señorío de Alfara del Patriarca, 1601-1845*, «Estudis d'Història Contemporània del País Valencià», 2 (1981), ps. 245-281. També F. ANDRÉS ROBRES, *La detracción de la renta agraria en los señoríos del colegio de Corpus Christi durante el siglo XVII*, «Estudis. Revista de Historia Moderna», 8 (1979-80), ps. 194-222, on reproduïx alguns capítols de la seva tesina que vàrem consultar en redactar el nostre estudi, però amb molt de compte pels errors que conté i que continua mantenint al seu treball. Per exemple, al quadre 7, en donar els preus d'adquisició d'algunes finques, no té en compte la redempció de la carta de gràcia més tard, per la qual cosa el preu és fals (compareu-ho amb el nostre darrer quadre).

32. Reclament, aquesta connexió es deu a la continuada presència d'Espanya a Itàlia, així com als que, un cop esqueixada la península itàlica després de la Guerra de Successió, restaren al servei de Felip V.

Duc de Villahermosa	6.840
Duc d'El Infantado	6.098
Comte d'Almenara	5.838
Comte de Sumacàrcer	5.830
Comte de Montealegre	5.800

Font: M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, p. 260.

A mitjan segle, entre aquests, cal distingir els que pertanyien a la primera noblesa, que residia habitualment a Madrid i tenia extenses possessions en altres zones, i els que reduïen el seu domini senyorial al Regne de València pràcticament. La casa de Gandía havia vist que s'extingia la descendència directa el 1740, a causa de la mort del duc Lluís Ignasi de Borja; després de llargs plets, el 1755 es fallaria la seva unió amb el comte de Benavente i després s'agregaria a la casa d'Osuna.³³ El marquesat d'Elx estava unit des del segle XVI al ducat de Maqueda, el XVII al duc d'Arcos i a la casa Altamira-Astorga, que, només a Castella la Vella, posseïa prop de 21.000 vassalls.³⁴ El ducat de Sogorb, creat per a un infant a finals de l'edat mitjana, s'havia unit als Cardona, i en el segle XVII a la poderosa casa de Medinaceli. D'altra banda, les extenses senyories del duc de Lerma, favorit de Felip III, en terres de València també s'havien concentrat en aquesta casa.³⁵ Tenien també grans dominis fora de les nostres terres el comte de Puñonrostro i —especialment— els ducs d'Híxar i d'El Infantado, aquest darrer amb més de 130.000 vassalls a les dues Castelles.³⁶ Berwick, per la seva banda, englobava el ducat de Veraguá (els descendents de Cristòfor Colom) i també estava unida la seva fortuna a la casa d'Alba.³⁷ Finalment, nobles d'origen aragonès com el marquès d'Ariza o el comte d'Aranda se situaven també en aquesta noblesa alta i riquíssima dels darrers anys de l'antic règim... Villahermosa o Santisteban, fins i tot alguns que no figuren al quadre, com el duc de Montellano i comte de Frigiliana, pertanyien també a aquell nucli poderosíssim de l'alta noblesa,³⁸ amb propietats i senyories amplis a la península... En alguns casos els titulars d'aquestes enormes senyories eren d'origen valencià, i la majoria

33. Vid. M. PESET, *Mayans y la práctica jurídica: su intervención en el pleito de sucesión del ducado de Gandía*, «Simposio Internacional en el Centenario de la Muerte de Gregorio Mayans», 2 vols. (València 1981), II, ps. 539-571. Sobre els Borja i la seva extinció, vid. F. FERNÁNDEZ DE BETHENCOURT, *Historia genealógica*, IV, ps. 181 i ss.

34. P. RUIZ, *Señores y propietarios*, ps. 47-82. Sobre les seves propietats a Castella la Vella, M. P. CALONGE MATELLANES, E. GARCÍA ZARZA, M. E. RODRÍGUEZ SÁNCHEZ, *Castilla la Vieja*, fasc. III de *La España del antiguo régimen*, ed. de M. ARTOLA (Salamanca 1967). També es poden veure els altres fascicles, el 0 i el VI, sobre *Salamanca* i *Castilla la Nueva y Extremadura*, per a aquestes avaluacions.

35. Per a la seva genealogia i final de la línia directa el 1711, vid. F. FERNÁNDEZ DE BETHENCOURT, *Historia genealógica*, III, ps. 381 i ss.; ps. 296 i ss. en especial, i VI, p. 236 i ss.

36. Per als vassalls del duc d'El Infantado remetem als estudis editats per M. ARTOLA, esmentats a la nota 34. Al regne de València només n'hi tenia uns 6.000.

37. Veragua tenia unos 8.000 vassalls a Castella la Vella, segons les fons esmentades. A València, uns 10.000.

38. En general, per a la seva anàlisi remetem a M. PESET i V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, i als estudis sobre les dues Castelles, Extremadura i Salamanca esmentats a la nota 34.

eren famílies castellanques que havien assolit, indubtablement, els primers llocs en la jerarquia nobiliària peninsular perquè la seva proximitat a la corona i les seves grans empreses afavorí la seva esplendor.

La noblesa local, domiciliada a València o en altres poblacions del regne, era més modesta. La seva importància no es pot comparar amb les grans cases: alguns, com el marquès de Dosaigües, noble amb reduïts dominis abans, es veu engrandit el set-cents per l'herència d'Albatera i Peralada i passa al davant dels qui figuren a la noblesa de València.³⁹ També els Bellvís de Montcada, marquesos de Belgida, han aconseguit reunir diversos antics nuclis de la seva família, per herències successives, i apareixen amb una certa altura en el segle; això mateix es pot dir dels que figuren al quadre anterior, com els Milà d'Aragó, que ostenten el marquesat d'Albaida i el comtat de Bunyol, el comte de Carlet, que ho és també d'Alcúdia i de Xestagar, etc.⁴⁰

Dins aquesta noblesa hi ha una forta tendència a la concentració de senyories al llarg de l'edat moderna, de manera que cada vegada són menys nombrosos els que apareixen com a senyors jurisdiccionalment dels pobles. Procés que és més general, ja que es van unint senyories i fortunes a la noblesa peninsular alta i a la que podem dir-ne mitjana, com ara Dosaigües o Belgida. La situació entre els primers anys del segle XVII, dels quals tenim dades, i el XIX descobreix una dinàmica de lenta concentració de les senyories, com també a través de particions hereditàries de la noblesa es podria descobrir una anàloga concentració en les seves fortunes.

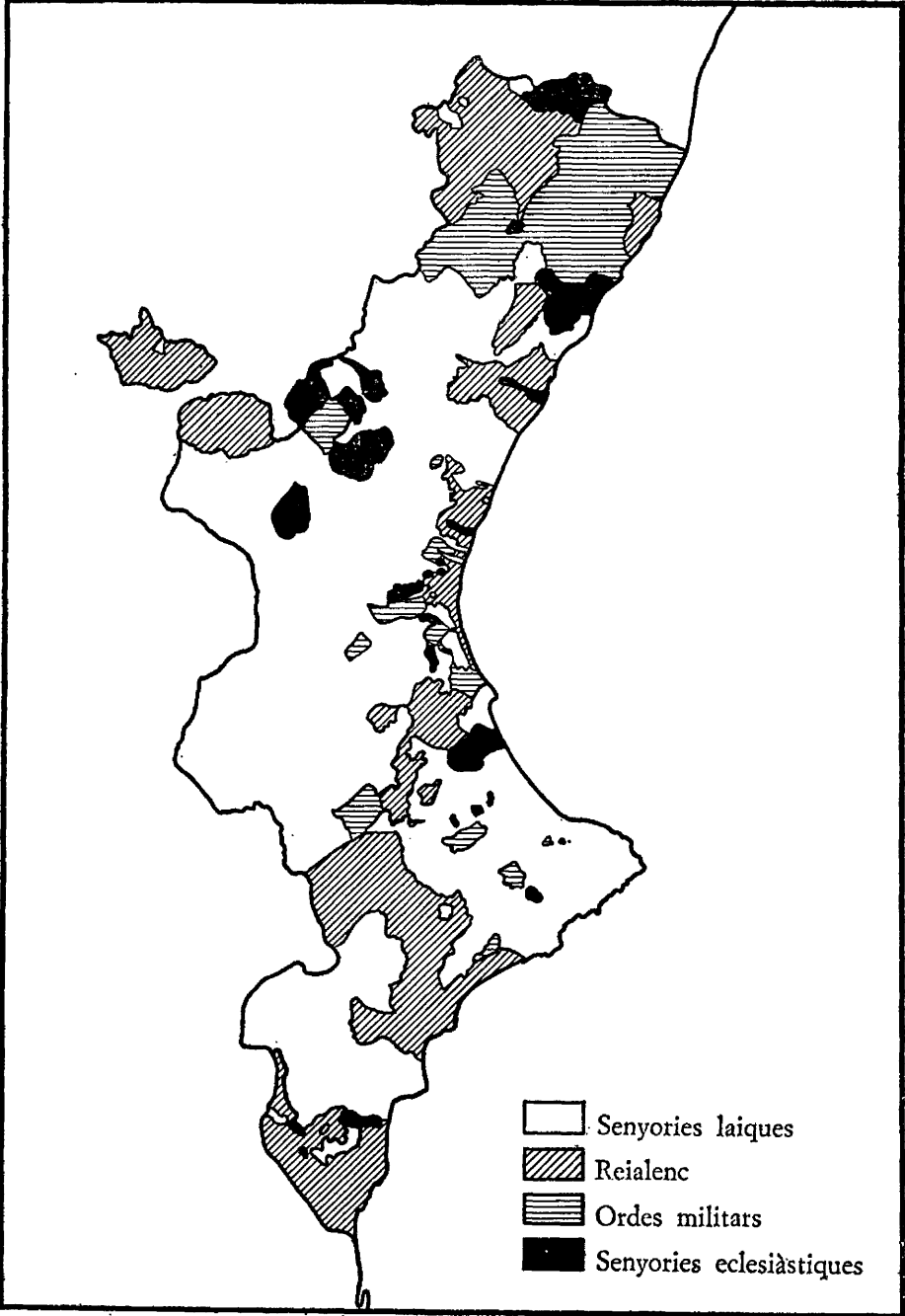
Les raons o els mecanismes d'aquest procés són diversos. En primer lloc, els *mayorazgos* o vinculacions a què estan subjectes els seus patrimonis asseguren la seva intacta transmissió al llarg de les generacions; en la seva majoria són regulars o amb l'ordre de succeir en la corona segons les *Partidas*, amb la qual cosa, encara que siguin molts vincles van passant units de generació a generació. La noblesa havia creat aquest mecanisme per consolidar la persistència de les seves famílies i la seva grandesa al llarg del temps, quan ja, amb l'aparició d'una monarquia forta, havien renunciat a la guerra contínua, a la guerra feudal de l'edat mitjana.⁴¹ En segon lloc, s'unien senyories o fortunes quan es trencava la línia de successors directes masculins, cosa que succeïa sovint, ja que el mateix vincle impedeix el casament dels fadrísters per no poder assegurar-los un patrimoni i unes rendes que heretava íntegres el primogènit o *mayorazgo*; per tant, la manca de descendents d'aquest provocava la transmissió per línia femenina. Si prenem la casa de Borja, podem apreciar l'escassetat de germans de l'hereu que es

39. Segons les estimacions de M. PESET i V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, tenia 17 poblacions, 21.011 vassalls i 802,60 km² cap al 1750. El seu palau, en aquests anys, és una bona mostra de la seva esplendor.

40. Per al detall de cadascuna d'aquestes i altres cases nobles, remetem a l'article tantes vegades citat de M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, on es donen els quadres corresponents a les ps. 269 i ss.

41. B. CLAVERO, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla, 1369-1836* (Madrid 1974), on és estudiat amb tota amplitud. A la València del segle XVIII, malgrat l'extensió de la legislació castellana, conserva algun caràcter propi (vid. M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, ps. 265-267).

DISTRIBUCIÓ DE LES JURISDICCIONS

casaven.⁴² Doncs bé, les dones, quan es casaven, ho feien dins de la seva mateixa classe, en una estricta endogàmia de l'alta noblesa; fins i tot se cercava el matrimoni en funció de les possibilitats de successió. Per aquestes raons, les grans cases senyoriales —dotades, a més, de grans privilegis, com ara l'exempció d'impostos i el favor del monarca— van anar ampliant progressivament els dominis; quan un d'ells moria sense descendència es discutia en un plet —on els més poderosos tenien més armes— la successió entre diverses branques que es tenien per hereus d'acord amb els diversos matrimonis celebrats en temps anteriors...

Però, per sota d'aquesta noblesa amb senyories, a nivell peninsular o a nivell del regne, l'estament nobiliari comprenia moltes altres persones: altres nobles titulats, *hidalgos*, cavallers, etc. Sabem que el 1787 representaven un 0,47 % del total de la població, i eren uns 1.076 individus,⁴³ bé que la majoria no destacaven com a senyors de llocs i poblacions, requisit molt important per assolir el títol nobiliari o l'apellatiu de baró, per la jurisdicció que posseïen. Entre la noblesa valenciana —no hi ha dubte— existeixen terratinents menors, assentats a les senyories o amb terres als reialencs; professionals, especialment advocats o metges;⁴⁴ militars, empleats del govern, etc. Els comerciants o burgesia de València o de les principals ciutats del regne s'acostaven a aquest estrat perquè, quan assolien un cert nivell patrimonial, compraven terres i adquirien *hidalguitas* o títols si els era possible... Per això es parla sovint de classes urbanes —o de burgesia *ahidalgada*— per referir-se a aquestes capes mitjanes de la població valenciana, a la capital o a les grans ciutats. La capa superior de la població ciutadana devia estar formada per la noblesa valenciana, a la qual ens hem referit, així com per nombrosos nobles amb senyories, que ostentaven el títol de barons.⁴⁵ Aquests són nombrosos i, a diferència de la concentració que es veu en l'alta noblesa o títols, es manté més diferenciada o estable. El que atribuïm, sens dubte, a la major amplitud del cercle on poden matrimoniar —amb altres nobles o *hidalgos* que no són senyors de terres— o les menors exigències dels seus fadrísters per contraure matrimoni. La Real Maestranza, apareguda el 1754, segurament amb la intenció de cohesionar la noblesa de València, ens proporciona a les seves llistes primeres una idea de quins formaven aquest estrat

42. Es pot veure a F. FERNÁNDEZ DE BETHENCOURT, nota 33, així com en un manuscrit, usual de l'època, de Bendicho, sobre la casa de Borja.

43. J. E. CASTELLÓ TRAYER, *El país valenciano en el censo de Floridablanca (1787). Análisis demográfico, organización y presentación de datos locales* (València 1978), esp. ps. 55 i 67.

44. Sobre les seves categories, *vid.* la nota 11. Ara bé, si tenim en compte les dades dels padrons d'equivalent del 1719, 1720 i 1727, es poden classificar de la manera següent:

	1719	1720	1727
títols	16	19	19
<i>hidalgos</i>	159	145	171
ciutadans	61	44	40

Les dades procedeixen de J. CORREA, *El equivalente y el municipio de Valencia*, tesi de llicenciatura, inèdita (València 1985), p. 146.

45. *Vid.* M. MADRAMANY Y CALATAYUD, *Tratado*, ps. 125 i ss. També L. MATEU Y SANZ, *Tractatus de regimine regni Valentiae* (Lió 1704), cap. VI, ps. 154 i ss.

nobiliari; a la capçalera s'hi troba Don Giner Rabassa de Perellós i Lanuza, marquès de Dosaigües, juntament amb el comte d'Almenara o el comte del Real, marquès de Bèlgida, i altres titulats, juntament amb barons, cavallers etc.⁴⁶ Constituïen una minoria de setanta-vuit individus que, nobles pels quatre costats, cercaven en la seva unió el manteniment d'una estructura social que començava a decaure; la seva força estava en la relació personal i en l'afirmació del seu *status*.

La noblesa havia perdut el poder directe amb l'abolició de les corts. Ara basarà la seva força en el prestigi social que conserven amb els seus títols i riquesa, amb el seu poder senyorial intactes; però en aquesta situació es pot veure desbordada per la nova burgesia, que sorgeix amb notable puixança en aquest segle. Adquireix fortuna i terres i, quan pot, senyories i, en tot cas, *hidalgüas* i títols. No és estrany que la Real Maestranza exigeixi noblesa de fins a dues generacions en els quatre avis i àvies. Això no obstant, aquell reducte no significava poder... L'única possibilitat que els queda és la corona, que, d'altra banda, encara que sigui guardiana de la noblesa, organitza la seva administració però no atenen només la seva condició; la continuarà afavorint a l'exèrcit i als alts càrrecs, però aquests no són suficients; a la magistratura hi ha molts nobles, la majoria de la petita noblesa.⁴⁷

Senyors i vassalls

D'on si no dels vassalls podien treure rendes els nobles? Les senyories, en la mesura que proporcionaven alts ingressos a la noblesa valenciana, constituïen el sosteniment patrimonial més important. La col·locació de diner per part de la noblesa i l'Església, a través de censals o préstecs, s'enderrocava aleshores. Per tant, només la propietat de la terra o les senyories podien aportar les rendes a les cases nobiliàries.

L'estament noble posseeix terres o cases als reialencs que, mitjançant el conreu o l'arrendament, els proporcionen ingressos. La noblesa menor, a les senyories, apareix com a terratinent d'espais que, jurisdiccionalment, depenen de grans senyors; a l'Horta de València, encara que en estimació tardana, de començaments del XIX, sabem que era propietària d'un 17 % dels camps la noblesa titulada, mentre que la burgesia i els *hidalgos* en tenien un altre 40,7 %. Malgrat que podien significar ingressos alts —el comte de Parcent ingressava 3.261 lliures anyals per les seves propietats a l'Horta de València— no es poden comparar

46. La mestrança havia estat creada el 1690, però no va constituir-se fins a la pèrdua dels furs. Per decret del 30 de gener de 1754 és restablerta a instància dels cavallers de la ciutat, per tal que la joventut noble s'acostumi als exercicis propis de la seva qualitat i es prepari per a l'exèrcit, evitant l'ociositat (*Libro del real acuerdo de la Audiencia*, 1754, ps. 360 i ss, on es proposen ordenances, 1776, folis 577 i ss.).

47. Sobre la magistratura, *vid.* P. MOLAS RIBALTA, *Los colegiales mayores en la audiencia de Valencia (siglos XVII-XVIII)*, «Pedralbes», 1 (1981), ps. 51-57, i sobretot el seu llibre *Historia social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII i XVIII* (Barcelona 1980). Sobre el Consell de Castella, J. FAYARD, *Les membres du conseil de Castille à l'époque moderne* (París-Ginebra 1979).

amb els ingressos senyorials: els d'Elx, als anys centrals del segle, són unes 10.500 lliures, mentre que a començaments del segle XIX arriben a les 21.000. El duc de Gandia, per la seva part, el 1758 percep 33.000 lliures netes, deduïdes les despeses; el 1797 ja són més de 46.000...⁴⁸

Però l'indubtable augment de les rendes procedents de senyoria no ha de fer-nos caure en una visió d'extraordinària duresa de les relacions feudo-senyorials a València. Aquesta s'ha afermat gràcies al fet que a Castella s'han transformat en relacions de propietat feudal, més anàlogues en la seva estructura jurídica externa a les actuals. Tornarem sobre aquest punt.

En el món polític i social del segle XVIII valencià no es pot prescindir de les relacions existents sobre la terra si volem sobrepassar una història descriptiva d'esdeveniments externs. Les ciutats, en reialenc o senyoria, tenen una dinàmica molt més intensa i distinta, mentre que grans zones rurals del País Valencià viuen situacions més estàtiques, si bé influïdes pels centres urbans. Els pobles i els camps són subjects als poders senyorials, a una organització i distribució de les rendes que convé precisar.

Els senyors exerceixen poders jurisdiccionalis que suposen el nomenament de les autoritats: ajuntaments i jutges que, en part, es transformarien d'acord amb els esquemes de la nova planta, mentre que en altres llocs hi restarien formes anteriors. Al mateix temps cobren determinats impostos que, en el seu origen, foren reials o eclesiàstics: el més important és el terç delme. També posseeixen monopolis o drets exclusius sobre els pobles, com era la fleca, el molí, l'almàssera, la botiga, la carnisseria... O el dret d'herbes o de caça... En alguns llocs es nota el desig dels pobles d'alliberar-se d'aquests controls del senyor: per exemple, Medinaceli el 1770 discuteix a Benaguasil la possibilitat que alguns puguin vendre lliurement a la població, malgrat la botiga del senyor. Al plet hi ha recollits aspectes i qüestions de la botiga que ens proporcionen una imatge de les necessitats que tenien els pagesos, a part de les collites, que servien com a base principal de la seva alimentació. L'alcalde major imposà una pena de tres lliures a un botiguer que tenia obert un establiment d'espècies per vendre pebre i safrà, ja que el duc tenia la regalia de la botiga; s'acudeix a la darrera residència del 1759, on s'especificava «*que solamente en la tienda regalia propia de su Exc^a se vendiesen por menor aceite, arroz, legumbres, especies y demás géneros correspondientes a ella*».⁴⁹ El 1762 acudí a l'intendent el poble en recurs, però el duc negà la jurisdicció, i passà al fiscal del reial patrimoni, que confirmà la visita o residència esmentada. Ara, davant l'audiència, Benaguasil defensà el costum immemorial que els forasters hi poguessin vendre un dia la

48. Les dades quantitatives són de J. L. HERNÁNDEZ MARCO, J. ROMERO, *Feudalidad, burguesía y campesinado en la buerta de Valencia* (València 1980). També, a través del privilegi alfonsoí s'adquireix la baixa jurisdicció, per exemple, a Oriola (J. MILLÁN Y GARCÍA-VARELA, *Rentistas y campesinos*. Sobre els ingressos d'Elx, F. RUIZ TORRES, *Señores y propietarios*, ps. 282-306, i I. MORANT, *El declive*, p. 110 i, en general, 102-112.

49. Arxiu del Regne de València, *Escribanías de cámara*, núm. 52, en especial els escrits del duc i del municipi. Les sentències de 14-VII-1778 i 19-I-1790, aquestes als folis 121 i ss. i 344 i s. Un altre plet sobre establiment de terres a l'Armarjal que es declarava nul per la visita esmentada i per l'audiència, a *Escribanías de cámara*, 1772, núm. 72.

setmana; la sentència de vista així ho admetria, i deixà el dia a elecció de l'ajuntament, però en revista es fixà el divendres, tal com volia el senyor.

Els monopolis produïen rendes al senyor o a la persona que els té, car poden estar alienats a altri,⁵⁰ però, sobretot, són un mecanisme de control de les collites, important a les senyories amb partició de fruits per assegurar els drets del senyor. D'altra banda, les cases o les terres dels habitants de la senyoria, quan estan censades a favor del senyor, constitueixen un capítol essencial en l'organització de la senyoria, ja que determinen forts ingressos, variables segons els casos. Les senyories valencianes, segons els mecanismes d'explotació de la terra, presenten diferents tipus, l'anàlisi dels quals, dins les dades que existeixen i han estat estudiades, permet un coneixement de les situacions.

Tipus de senyories

Les senyories de València presenten diverses classes:

a) Senyories on hi ha drets de monopolis i d'imposts diversos, mentre que les cases i les terres pertanyen als habitants de la comunitat o a altres persones (el senyor potser en té algunes o moltes, però, en tot cas, el mecanisme feudo-senyorial o emfitèutic no existeix o és molt poc generalitzat). Aquesta forma és la usual de les senyories castellanques o andaluses que han sofert canvis profunds des de finals de l'edat mitjana.⁵¹ També els reialencs valencians del segle XVIII —llevat de les excepcions— presenten aquestes situacions, ja que el reial patrimoni del rei a penes té terres i, a més, les arrenda a aquesta altura dels temps.⁵²

Hi ha poques senyories que presentin aquest tipus d'organització de la terra. Per exemple, Ènguera, que fou comanadoria de l'orde de Santiago fins al segle XVI i després passà a ser senyoria —ha estat estudiat per Josep Lluís Hernández Marco—, presenta una propietat plena, molt repartida entre els habitants d'aquella població i altres de properes, segons dades del 1741. Cullera, que havia estat reialenc fins a la seva donació al comte de les Torres per Felip V, presenta una situació anàloga, ja que els drets senyorials són reduïts, sobre alguns forns o molins...⁵³

50. Per exemple, quan Joan de Ribera va adquirir Alfara, el forn l'havia d'adquirir a part, car havia estat alienat pels seus anteriors amos. Després, als plets, hem de veure altres casos de monopolis alienats als pobles o a particulars.

51. Aquestes qüestions es poden veure a M. PESET, *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra* (Barcelona 1982), ps. 177-194; investigador d'aquesta realitat, N. SALOMÓN, *La vida rural castellana en tiempos de Felipe II* (Barcelona 1964).

52. La zona de l'Albufera manté una estructura de propietats dividides (C. GARCÍA MONERRIS, citat a la nota 19). Per contra, Cullera havia evolucionat cap a propietats plenes, com ha pogut comprovar a través dels registres de la propietat M. PESET, *Señorío y propiedad en la Ribera*, ps. 140-151. L'arrendament d'algunes terres es pot veure als capbreus de València, a *Propiedades antiguas*, 13.2 A, Arxiu del Regne.

53. *Vid.* la nota anterior, com també J. ROMERO, J. CUCÓ, *La estructura de la propiedad de la tierra y los cultivos de la Ribera baja durante el siglo XIX: el caso de Cullera*, «Cuadernos de Geografía», 24 (1970), ps. 55-78. Sobre Ènguera, J. L. HERNÁNDEZ MARCO, *Evolución de los cultivos y estructura de la propiedad en el país valenciano. El secano en los siglos XVIII y XIX*, «Estudis. Revista de Historia Moderna», 7 (1980), ps. 111-124.

b) Les senyories amb terres concedides a cens emfitèutic amb pensions monetàries són més nombroses. En aquests, com en les que estan subjectes a partició de fruits, apareixen terres franques, de major o menor extensió, però poden ser caracteritzades pel predomini de terres en aquesta situació, encara en el cas d'Elx, on es pot trobar un 56,7 % de terres franques. A diferència dels reialencs o de les senyories classificades en el tipus anterior, on a penes surten terres censades, en aquestes senyories els censos senyorials representen el mecanisme generalitzat de les relacions feudo-senyorials.

Solen ésser d'antiga constitució, de manera que els seus censos —les quantitats que es paguen— surten devaluades al llarg dels segles, per la qual cosa les seves rendes no signifiquen quantitats massa elevades. Sabem que molts dels territoris de l'orde de Montesa eren organitzats segons aquest esquema; per exemple, les terres de la batllia de Montcada, on els templers ja havien renunciat a la partició de fruits i, en el segle XVIII, els emfiteutes pledegen llargament per no haver de pagar tampoc censos metàl·lics.⁵⁴ Al nord, la zona de Vinaròs també sembla alliberada de censos respecte a la senyoria, no paguen ni tan sols pensions en diners.⁵⁵

Entre les que es troben en aquesta situació, una dels més ben estudiades és la senyoria d'Elx, dependent del duc d'Arcos, que havia tingut greus dificultats amb la vila des de la seva adquisició el 1470 i no aconseguí dominar-la definitivament fins al 1697-1699, després d'un llarg plet. Quan es produí l'expulsió dels moriscos no pogué introduir la partició, com havia fet a la seva baronia d'Asp, segurament perquè els vassalls no estaven disposats a acceptar-la; les terres dels moros passaren a formar un nou lloc més dependent del senyor, Sant Joan, amb ajuntament propi, més controlat pel senyor, amb censos fixos en diners del 2,5 % del seu valor.

Anys més tard, amb la Guerra de Successió, aconseguí un major control del municipi il·licità, però sense canviar-ne les relacions existents. El duc aconseguí drets d'herbatges, muntanyes, erms... Controlà millor els monopolis i establí duanes... Començà la colonització de terres pantanoses amb establiments emfitèutics nous, subjectes a partició de fruits. Les seves rendes van anar pujant durant aquests anys...

Elx era una vila poblada i amb una diferenciació social molt acusada. La noblesa inferior i els terratinents rics presenten unes resistències greus davant el poder senyorial, i gaudeixen, en bona part, de propietats plenes o terres franques de cens. L'anàlisi dels seus padrons de riquesa —anàlisi defectuosa perquè no separa les terres d'un tipus i un altre, ni la seva titularitat per part de les diferents classes o estrats de la seva població— no ens permeten d'arribar a conclusions definitives. Amb tot, sembla evident que l'extracció de rendes per part

54. Vegeu l'estudi de Palop, citat a la nota 27. Sobre les tensions i plets amb Montesa al segle XVIII, hi treballa Dolors Sánchez.

55. S. ALBIOL VIDAL, *Establiments de Vinaròs de 1647-48. Un estudi de dret estatutari valencià*, tesi de llicenciatura, inèdita (València 1980).

del senyor no és massa alta, ni tans sols a les terres de Sant Joan, carregades amb censos metàl·lics o *pechos*.⁵⁶

A la senyoria d'Alfara del Patriarca, domini del Col·legi del Corpus Christi —com també a Burjassot, del mateix senyor— se'ns revelen els problemes existents en aquest tipus de dominis, on els vells censos metàl·lics, en devaluar-se o depreciar-se les pensions, debilitaven els ingressos senyorials. L'administració d'aquella institució eclesiàstica es mostra molt àgil per redreçar les dificultats. Al moment de la seva adquisició, el 1595, de mans dels Cruïlles, és ja evident que les pensions estan minorades pel transcurs del temps. Els administradors del col·legi intenten fer diversos expedients per tal de fer més rendible la senyoria d'Alfara. Primer, en alguns casos, estableixen terres a censos amb la pensió revalorada al dia; a la seva comptabilitat es tractaran com a censos majors, per distingir-los dels altres, antics, menors. Però aviat prefereixen seguir un altre mecanisme jurídic i econòmic per aconseguir rendibilitat de les terres que, per una raó o una altra, adquireix el col·legi. Concedeix a *debitori*, transmetent la propietat de les terres, a canvi d'una quantitat o preu ajornat que paga el 5 % fins a fer-se efectiva. Al mateix temps aquestes terres continuen subjectes, per la seva concessió, a un cens emfitèutic menor, que assegura el lluíisme i una pensió reduïda, que restaria fins i tot després d'haver pagat el preu del *debitori*. Aquest havia de fer-se efectiu en un termini determinat —en uns vuit anys—, però a la pràctica no fou retornat, amb la qual cosa les pensions o interessos del 5 % continuaren al llarg d'anys subjectes a les disminucions de la devaluació, tan intensa el segle XVII.

Per aquesta raó, a part les majors facilitats que l'Església té al segle XVIII per a l'amortització de les terres, a partir del set-cents el col·legi varia essencialment d'estratègia o administració: comença a comprar terres i a establir-hi arrendataris, la qual cosa suposa una correcció constant de les seves rendes i, en conseqüència, una major extracció d'ingressos. La riquesa del col·legi i la bona administració van amortitzant nombroses terres, realitzant una transformació que a Castella o Andalusia s'havia aconseguit a finals de l'edat mitjana i als inicis de la moderna.⁵⁷ Els percentatges de la renda d'Alfara ens il·lustren, de manera evident, sobre aquesta transformació del domini del Col·legi del Corpus Christi:

56. L'estudi d'Elx és de P. Ruiz Torres, citat a la nota 10. També *La crisis del régimen señorial valenciano. El señorío de Elche*, «Estudis d'Història Contemporània» (València 1978), ps. 7-46, i *Fuerzas productivas y producción agraria en el país valenciano: crecimiento y crisis en el campo de Elche*, «Estudis. Revista d'Història Moderna», 7 (1978), ps. 61-110. La seva dependència de V. GOZÁLVEZ, *El Bajo Vinalopó. Geografía agraria* (València 1977), en part, per a l'estudi de la propietat, comporta que «el análisis de los padrones de equivalente confeccionados en el XVIII, no se ha hecho con separación de clases y de ambos tipos de propiedades —francas o con censos-metálicos—, por lo que no es posible determinar cómo se hallaban distribuidas las tierras...» (M. PESET, *Dos ensayos*, p. 226). Aleshores, no resulta fàcil treure'n conclusions sense conèixer amb detall les classes o els grups existents.

57. M. PESET, M. F. MANCEBO, V. GRAULLERA, *El señorío de Alfara...*, ps. 26-30 i 38-43 en especial.

<i>Rendes teòriques de la senyoria d'Alfara</i>					
	1645	1695	1745	1795	1845
monopoli	25,04	20,56	19,76	29,16	26,58
censos	24,71	15,47	10,22	7,23	7,29
debitors	12,01	30,85	14,55	7,92	3,34
censals	22,15	12,49	9,18	4,55	4,52
arrendaments	16,09	20,63	46,29	51,14	58,27

Font: M. PESET, M. F. MANCEBO, V. GRAULLERA, *El señorío de Alfara...*, p. 37.

Això no obstant, aquest comportament, per dues raons, és aïllat: 1) a les senyories amb participació de fruits no sembla experimentar-se aquesta necessitat, perquè les rendes, com veurem, conserven un bon nivell el segle XVIII. Per tant, els senyors no veuen cap necessitat de trencar els models existents i invertir diners en l'adquisició de les terres en plena propietat. 2) En les altres, encara que sigui evident que els censos en diner metàl·lic no els produeixen altes rendibilitats, no poden invertir les quantitats necessàries per a l'adquisició de terres per tal de convertir emfiteutes en arrendataris (la noblesa sempre va malament d'efectiu). Ni tampoc, a l'alçària del segle XVIII no poden aconseguir-ho, com sens dubte s'aconseguí en el trànsit entre l'edat mitjana i la moderna a Castella —les guerres civils dels Trastàmars. D'altra banda, en aquesta època la presència de les classes urbanes, fins i tot de la noblesa i el clergat, com a emfiteutes no permet aquesta política. Es conformarien de reivindicar les terres de pasturatge o els comunals dels pobles, on existien, pel fet de ser béns de titularitat discutible que el senyor exigiria com a seus davant els ajuntaments.⁵⁸

c) Les senyories amb participació de fruits són, sens dubte, les més característiques i les més freqüents a València el set-cents. La tradició medieval, conservada els anys de la repoblació posterior a l'expulsió morisca, mantindria aquestes formes de configuració del domini feudo-senyorial. Els emfiteutes sobre les terres del senyor eren obligats a pagar una part alíquota dels fruits, a part el lluïsmen en les alienacions, i subjectar-se a altres drets, com la fadiga o possibilitat que el senyor compri el domini útil quan el pagès aliena, pel preu a què ven, o l'obligació de reconèixer el domini directe per part de l'emfiteuta quan el senyor ho sollicita a través de la capbreuació.⁵⁹

Coneixem algunes senyories d'aquesta mena, subjectes a participació de fruits, que han estat estudiats amb detall. En primer lloc, les extenses possessions del ducat de Gandia, feu dels Borja, que passa el segle XVIII a la casa de Benavente i al cap de poc a la d'Osuna. A les seves terres els emfiteutes són assentats mitjançant censos metàl·lics reduïts i participació de fruits variable —la sisena i la vuitena part eren les més freqüents—, amb lluïsmes i altres drets emfiteutics. La seva importància a les rendes ducals és evident:

58. A la Castella del segle XVI aquestes situacions són freqüents: N. SALOMÓN, *La vida rural...*, ps. 140 i ss., on es veu la usurpació de les propietats comunals pel rei i els senyors; A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Sociedad y estado en el siglo XVIII español* (Barcelona 1976), ps. 351 i ss., assenyalant també en aquest segle usurpacions i augment de terres.

59. Un major detall en aquest sentit dels censos emfiteutics, M. PESET, M. F. MANCEBO, V. GRAULLERA, *El señorío de Alfara...*, ps. 18-26.

Percentatge de la renda ducal de Gandia

	Gandia 1758	Oliva 1758	Llombai 1756
censos en diners	21,4	24,6	10,3
partició	52,2	49,8	67,8
monopolis	12,8	15,3	16,6
regalies	3,8	4,8	2,6
lluïsmes	4,6	5,5	0,3
altres drets	5,2	0,5	2,3

Font: I. MORANT, *El declive del señorío...*, p. 80.

Les terres de Gandia, als termes d'aquesta població, eren distribuïdes de la manera següent: a) una quarta part, aproximadament, era franca o lliure de drets senyorials, si bé sotmeses, és clar, a la jurisdicció del senyor; la resta era subjecta a emfiteusi, però només un 13 % a partició de fruits —una altra cosa és als altres pobles del ducat, on aquest percentatge és molt superior. b) La noblesa menor de Gandia i els burgesos més benestants gaudien precisament d'aquestes terres franques, que conreaven a través de jornalers o criats, i els arrendaments eren reduïts en el seu nombre i extensió. Detenien un 40 % de les terres de Gandia.⁶⁰

A Gandia existeix una comunitat diferenciada, de característiques urbanes, mentre que en altres pobles, d'antic assentament morisc en els estats dels Borja, els seus pobladors apareixen més com a comunitats pageses, amb menor diferenciació en l'extensió de les seves propietats, subjectes de manera més generalitzada a partició... Juan Romero n'ha estudiat alguns, com Alfarb, Llombai o Potries, així com altres comunitats fora del ducat, que responen a aquesta organització, com ara Antella o Estivella.⁶¹ L'estructura ciutadana de Gandia, més que el fet de tractar-se de senyories amb partició o sense, determina diferències substancials al voltant de la propietat i l'explotació de les terres...

L'extrem oposat de Gandia podria ser el domini dels cistercencs a les terres de monestir de Valldigna. L'abat i els seus monjos exerceixen la jurisdicció i administren el riquíssim patrimoni del monestir. Les terres, repartides després de l'expulsió dels moros, són subjectes a partició, amb quotes un xic elevades, però que hi engloben el delme. El monestir aconsegueix rendes creixents el segle XVIII que superen la simple elevació dels preus durant la centúria. És un clos tancat del monestir i a penes existeix propietat forastera o pertanyent a classes privilegiades o urbanes. No obstant això, a Tavernes hi ha una capa de pagesos rics que, en relació amb l'abat, estan enfrontats i d'altres aliats, i mos-

60. Per a l'estudi de Gandia, I. MORANT DEUSA, *El declive del señorío*, ja citat, així com la seva tesi doctoral, *Desarrollo y crisis del régimen señorial en el país valenciano: los dominios del ducado de Gandia, 1700-1837*.

61. J. ROMERO GONZÁLEZ, *Propiedad agraria y sociedad rural en la España mediterránea. Los casos valenciano y castellano en los siglos XIX i XX* (Madrid 1983), ps. 117 i ss. i en general, ja que porta un riquíssim aplec de dades sobre propietat a València.

tren les indecisions de la burgesia rural o la pagesia benestant, al final de l'antic règim...⁶² Les rendes presenten les següents variacions:

Rendes de Valldigna (en lliures)

anys	Foia Alta	Foia Baixa
1700-09	8.112	3.822
1710-19	10.546,3	4.331,4
1720-29	11.786	4.915
1730-39	16.783,4	6.769,3
1740-49	18.706,6	8.152,7
1750-59	27.290,7	9.114
1760-69	22.874,7	12.201,7
1770-79	24.313	18.777,5
1780-89	31.254,2	—
1790-99	35.246,1	—
1800-09	34.016,3	9.936

Font: A. MORA, *El señorío eclesiástico de la Valldigna*, I, foli 236.
També dóna, a la p. 239, les quantitats deflectades.

També ha estat estudiat el domini feudo-senyorial que l'orde de Montesa tenia sobre Sueca, ciutat propera a València.⁶³ Terres de partició de fruits a la setena part de les collites, terres d'extraordinària riquesa, primordialment pels conreus d'arròs. Hi va haver temptatives de lliurar-se del pagament de partició, però no reeixirien. Com altres poblacions properes a la capital, les compres de terra per part de les classes urbanes (també hi ha una forta presència de la noblesa o del clergat) foren intenses durant el segle, cosa que demostra que no hi havia inconvenient que siguin senyories o terres subjectes a partició perquè els mecanismes d'una agricultura més evolucionada, pendent dels mercats, s'inserís en aquelles terres.⁶⁴

Duresa senyorial i refeudalització

A la bibliografia recent sobre la senyoria a València⁶⁵ ha fet fortuna la idea de la gran duresa de les relacions feudo-senyorials, així com, a partir

62. A. MORA, *El señorío de la Valldigna*, citat a la nota 29.

63. Remetem a les tesis citades a la nota 15, en les quals s'analitza detalladament Sueca al segle XVIII.

64. Sobre aquestes compres de terres al segle XVIII, M. PESET, *Dos ensayos...*, ps. 238 i ss., i *Propiedad y señorío en la Ribera del Júcar*, citat a la nota 20.

65. Segons el nostre parer, la base d'aquesta errònia visió historiogràfica rau en el fet d'haver acceptat els plantejaments «burgesos» dels diputats valencians a Cadis com a veritats indiscutibles. Un resum d'aquestes posicions, ben matissat, a M. ARDIT, C. GARCÍA, I. MORANT, P. RUIZ, *Estructura i crisi del règim senyorial al País Valencià*, «L'Espill», 3 (1979), ps. 59-87. Fa poc ha estat tornada a plantejar la «duresa» senyorial en forma ambigua, fosca, per P. RUIZ TORRES, *Desarrollo y crisis de la agricultura en el país valenciano a finales del antiguo régimen*, dins A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU, eds., *Historia agraria de la España contemporánea* (Barcelona 1985), ps. 347-379, esp. ps. 365 i ss.

d'aquesta, es ressaltà una suposada refeudalització o un major enduriment en els segles XVII i XVIII. És un tema que cal analitzar, perquè creiem que aquestes afirmacions no posseeixen cap base real...

Fins als inicis del segle XVII els moriscos possibiliten unes relacions senyorials arcaïques en la seva estructura i dures en les seves condicions; una raça distinta, subjugada, permetia situacions molt properes a la servitud en els nuclis molt nombrosos d'assentament de moriscos. Mentre als reialencs s'havia aconseguit un *status* més favorable, sens dubte, a les senyories hi apareixen subjectes a particions, a treballs personals, etc.⁶⁶ Amb l'expulsió, el règim senyorial s'esquerda: el marquès de Guadalest enyoraria aquella època en la qual els moros suposaven una posició preminent dels senyors.⁶⁷ Els establiments nous —per mitjà de cartes de població del segle XVII— han estat interpretats com un enduriment del règim senyorial,⁶⁸ cosa que no és certa. Els nous pobladors són originaris del regne, car les temptatives de portar mallorquins, portuguesos i fins i tot grecs, fracassarien. Per tant, els senyors es veuen amb dificultats per a la repoblació —el rei els atorga els béns dels seus vassalls per mitigar les pèrdues. Les noves condicions són discutides en alguns llocs i és evident que les pretensions dels cristians són més altes que les dels moriscos expulsats. Les rendes dels senyor decreixen, sens dubte, en part per les dificultats que presenta la repoblació i per les circumstàncies de crisi, però en part també perquè les noves particions els són menys favorables. Si a això hi afegim que les superfícies repartides per persona són més grans, no hi ha dubte que la pressió senyorial és menor.⁶⁹

Dels aixecaments de la Marina i Albaida el 1693 —la segona Germania— negant-se a pagar drets senyorial. no es pot concloure la duresa o l'opressió de la senyoria valenciana. No coneixem bé aquest moviment,⁷⁰ que, en tot cas, sembla impulsat per gent benestant que devia veure agradosament la supressió d'aquests pagaments i trobaven immediat ressò entre els pagesos. Tampoc els aixecaments de la Guerra de Successió, a començaments del segle XVIII, no són prova d'aquesta duresa; Basset prometé posar fi als drets dels senyors —com a propaganda bèl·lica per tal d'atreure's els pagesos. S'aixequen els camps, els emfiteutes rics, com els pobres, que volen aconseguir la propietat plena, completa

66. No coneixem bé la situació dels moriscos, si bé existeixen estudis de L. PILES ROS, *La situación de los moros de realengo en la Valencia del siglo XV*, «Estudios de Historia Social de España» (Madrid 1949), I, ps. 225-274; M. GUAL CAMARENA, *Mudéjares valencianos. Aportaciones para su estudio*, «Saitabi», 9 (1949), ps. 165-199. També a la tesi d'A. Mora, citada a la nota 29 o al llibre de J. Casey citat a la nota següent.

67. J. CASEY, *El reino de Valencia en el siglo XVII* (Madrid 1983), p. 111.

68. Aquesta és la interpretació, insostenible d'altra banda, d'E. CISCAR PALLARÉS, *Tierra y señorío en el país valenciano (1570-1620)* (València 1977), llibre, per la resta, estimable. Vid. també J. R. TORRES MORERA, *Repoblación del reino de Valencia después de la expulsión de los moriscos* (València 1969).

69. Algunes consideracions es poden veure a M. PESET, *Dos ensayos*, ps. 194-200.

70. F. MOMBLANCH, *La segunda Germania del reino de Valencia* (Alacant 1957), S. GARCÍA MARTÍNEZ, *Els fonaments del País Valencià modern* (València 1977), ps. 16-51, forçà la interpretació cap a la duresa dels senyors; més ponderat, H. KAMEN, *Nueva luz sobre la segunda germania de Valencia en 1693*, «Homenaje al Dr. D. Juan Reglá», 2 vols. (València 1975), I, ps. 647-661.

de les seves terres. Després s'anullarà aquella promesa que no podien mantenir els austriacistes.⁷¹

Les relacions feudo-senyorials a València conserven trets arcaics. L'expulsió dels moriscos no transformà en arrendaments l'explotació de la terra, en un moment que els senyors podien fer-ho, a exemple de Castella o del que s'acostumava als grans reialencs valencians. Sens dubte, els nous pobladors no acceptaven aquesta solució i la repoblació exigia braços i homes que tornessin a conrear aquelles terres. En algun cas, com Elx, el senyor hagué de conformar-se amb *pechos* o censos metàl·lics —el costum i les situacions determinaren, sens dubte, aquesta conservació de velles formes feudals. No significava un empitjorament, ja que aquells nous pobladors podien optar, en un període d'escassa oferta de braços, per establir-se d'arrendataris o jornalers a les hortes de València o en altres senyories, on els emfiteutes poguessin llogar-los...

Al segle XVIII no existeix modificació de les línies genèriques a les senyories. A les colonitzacions del cardenal Belluga veiem l'establiment de nous pobladors a Sant Felip Neri o a Dolores, mitjançant censos emfiteutics amb participió de fruits; les dificultats de posar en funcionament les noves terres fan que no sigui possible d'atreure gent si no és per mitjà d'aquesta cessió del domini útil als llauradors. D'altra banda, els senyors continuaren concedint en emfiteusi les terres que posaven en conreu o, en molts casos, les que es buidaven o adquirien, per una tradició anterior. O potser perquè l'administració senyorial no era prou àgil com per intentar una transformació o hi havia interessos dels que les concedien. En tot cas, ni la situació es prestava a una despulla massiva de pagesia —a vegades convertida en burgesia rural als nuclis més grans— ni disposaven de reserves per adquirir les terres, com succeïa en algun cas. Per exemple, el Col·legi del Corpus Christi, més ric en els seus ingressos —o amb menys despeses que les cases senyorials— fou capaç d'anar adquirint les terres de les seves senyories d'Alfara i Burjassot, establint arrendataris en comptes de continuar seguint velles formes emfiteutiques, els censos metàl·lics de les quals sofrien amb celeritat els efectes corrosius del temps.

Durant el segle XVIII a la majoria de les senyories es produeix una elevació continuada de les seves rendes, en especial en aquelles que detreuen una part de les collites. Aquest increment de rendes ha portat a afirmar també una major pressió senyorial: les rendes pugen; per tant, augmenta la pressió, es refeudalitza —es conclou sense més. Ara bé, aquesta puja pot ser deguda a diverses raons: a) *puja dels preus*, que és indubtable i ha de descomptar-se —o deflectar les sèries. Quan es fa, se sol tenir en compte el preu del blat, que no ha de ser apropiat a aquest efecte, ja que d'altres productes pugen encara més —com la

71. Sobre aquests esdeveniments, C. PÉREZ APARICIO, *Del alçament maulet al triomf botifler* (València 1981), per citar una síntesi dels seus nombrosos treballs sobre aquesta època. Vegeu l'inici de la crònica de MIÑANA, *De bello rustico*, I, ps. 1 i ss. on es parla de tributs, sense especificar, sens dubte per oblidar aquell succés, així: «... falsa illa spe pleni, uti in ore erat omnibus, fore ut vectigalibus, quibus magnopere premebantur, brevi revelarentur [deu ser relevarentur]...» (I, 3); «... per Bazeti emissarios, proposita vectigalium immunitate, exciti, ad vexillum... undique confluebant» (I, 5).

morera o l'arròs.⁷² Fins i tot és possible que una part de la renda depengui de sectors no agraris... b) *increment de les collites* o productes que, sens dubte, es produeix al segle XVIII. No pas per una major productivitat, perquè les tècniques no han variat substancialment, però sí per extensió de la superfície que és una realitat indubtable a la València del set-cents.

Durant aquest segle es posen en conreu grans extensions de terres, que pel fet de produir més determinen majors rendes senyorials. Les vinyes, els garrofers i les oliveres s'escampen ràpidament en aquests anys i ocupen superfícies creixents. La dessecació de zones pantanoses, moltes vegades acompanyades de cultius d'arròs, fou continuada i constituï, sens dubte, una collita rendible. Mentre les moreres, base de la sederia, assoliren també nivells creixents de producció.⁷³ El major producte determinà majors rendes senyorials, però també és possible que fossin majors les rendes intermèdies dels emfiteutes o les que treien els arrendataris o jornalers. La simple elevació dels ingressos senyorials no és suficient per explicar l'empobriment de pagesos emfiteutes, com s'ha pretès. Queda molt per analitzar abans de conformar-nos amb les interessades ideologies dels diputats valencians a Cadis, ideologies d'una burgesia en ascens, que vol alliberar-se de les càrregues feudals... En conjunt, no existeix una refeudalització als segles XVII i XVIII, sinó més aviat un lent debilitament que donarà com a resultat, als anys de la revolució liberal, una solució en benefici de la burgesia. Pretendre que la raó fou simplement l'existència d'una propietat dividida a través de censos emfiteutics és no entendre-ho.⁷⁴

Plets contra senyors

Pretendre que els plets entre senyors i pobles són un mecanisme que expressa o potencia la refeudalització és també un greu defecte de comprensió. Més aviat —com els aixecaments— mostren una posició segura per part d'aquells que estableixen aquesta resistència, davant el jutje, amb el seu senyor. I les dades ens mostren que aquests volen reposar situacions que se'ls escapen dia rere dia. Podria ser el contrari —encara que un fort sistema senyorial no s'aferma per plets, sinó per mitjans més directes—; segons les dades que trasllueixen els

72. Sobre preus al segle XVIII, remetem a J. M. PALOP RAMOS, *Fluctuaciones de precios y abastecimientos de la ciudad de Valencia del siglo XVIII* (València 1977).

73. Vid. M. i J. L. PESET, *Muerte en España (política y sociedad entre la peste y el cólera)* (Madrid 1972), com també *Cultivos de arroz y paludismo en la Valencia del siglo XVIII*, «Hispania», 121 (1972), ps. 277-375. Sobre la seda, V. MARTÍNEZ SANTOS, *Cara y cruz de la sederia valenciana* (València 1981).

74. Aquestes postures jurídicistes, que pretenen jutjar realitats recolzades en figures jurídiques, són molt perilloses; hi cau A. GIL OLCINA, *La propiedad señorial en tierras valencianas* (València 1979), i també J. ROMERO GONZÁLEZ, *Propiedad agraria*, p. 93. Vegeu com evolucionen altres emfiteusis a Catalunya, la rabassa, a A. BALCELLS, *El problema agrari a Catalunya, 1890-1936. La qüestió rabassaire* (Barcelona 1968); M. PESET REIG, *Una nota sobre Durán y Bas y la enfiteusis catalana*, «Terceres Jornades de Dret Català» (Tossa de Mar 1984), ps. 193-210. O respecte als foros gallecs, R. VILLARES, *La propiedad de la tierra en Galicia 1500-1936* (Madrid 1982).

actes són de progressiva debilitat del poder dels senyors. Amb les seves excepcions, si es vol, amb les seves marxés enrere a vegades, però el resultat és, creiem, una tendència cap a situacions més desfavorables per al senyor. Juan Antonio Chiquillo, que examinà un bon nombre de plets referits al compliment de les cartes de població i les prestacions senyorials, arribà a aquesta conclusió.⁷⁵ Sembla evident que hi ha una potència en els pobles, capaços d'enfrontar-se i negar els drets que pretenia tenir el senyor. Es poden distribuir els plets des de diferents criteris; nosaltres els agruparem, amb l'única intenció de descriure'ls, en diversos apartats.

a) De plets d'incorporació al reialenc se'n van intentar molts el segle XVIII, però només un, el d'Almusafes, arribaria a bon terme. Pertanyia a Valldigna i es va instar plet d'incorporació davant el Consell de Castella. Durant el seu curs la burgesia o les classes urbanes de la ciutat de València es precipitaren a comprar terres, que segurament eren a bon preu i que, al moment de la incorporació, haurien de pujar, entre altres raons perquè eren abolits per passar a reialenc els censos o prestacions que gravaven la terra.⁷⁶ ¿Per què a penes hi va haver incorporacions si existia un fort desig de passar a la corona? Els pobles de València eren rics, amb unes capes socials capaces d'enfrontar-se als senyors en plets i temptatives d'incorporació. Per què no ho aconsegueixen? Segons la nostra opinió, els senyors s'oposen perquè en treuen bones rendes i estan disposats a pagar al monarca per tal que aturi el pas a reialenc. En els estats dels Borja són molts els pobles que volen alliberar-se. Algun, com Catadau, diverses vegades al llarg del segle; el duc talla el perill, disposat a pagar més del que ofereix el poble en un primer moment per aconseguir l'aprovació reial de la incorporació. Oferia retornar al duc el que hauria pagat al seu dia —ara totalment devaluat— i aproximadament quasi el triple al monarca; per al senyor hauria estat tan poc que s'apressa a contraofertar. El poble, malgrat que jurídi-

75. J. A. CHIQUILLO, *Aproximación al estudio del régimen señorial valenciano en el siglo XVIII*, «Estudis. Revista de Historia Moderna», 2 (1978), ps. 241-259; per a una època més tardana ha vist plets A. BLESÀ CUÑAT, *Aportación al estudio de los pleitos de señorío posteriores al decreto de 1811*, «Primer Congreso de Historia del País Valenciano» (1974), iv, ps. 249-262.

76. Sobre aquesta població i les compres de terra, M. PESET, *Propiedad y señorío en la Ribera...*, citat a la nota 20. Mentrestant, es perd reialenc, per donacions i vendes, com també pel mecanisme dels furs alfonsins (M. PESET, V. GRAULLERA, *Nobleza y señoríos...*, ps. 252-257). Recentment ha estat negat que fos vigent aquest darrer, basat en el literal d'*Autos. Nueva Recopilación*, 3, 2, 8, A. ALBEROLA ROMA, *Jurisdicción y propiedad de la tierra en Alicante (ss. XVII y XVIII)* (Alacant 1984), p. 419, n. 19. La veritat és que no sabem com convèncer-lo quan és clar al text que cita a la p. 410: «... se ha servido declarar su Mag. estar vigente el fuero sobre Jurisdicción alfonsina». Potser amb la disposició del 1772, del *Suplemento de la Novísima recopilación de leyes de España publicada en 1805* (Madrid 1829), p. 601: «he venido en mandar... que se publique de nuevo en el Reyno de Valencia la confirmación y subsistencia del fuero otorgado por el rey don Alonso en las cortes de la corona de Aragón celebradas el año de 1328...», on es veu clarament que Carles III es limita a tornar a publicar, confirmar, declarar subsistent —o l'altra: declarar vigent— aquests furs. Si vol una bona exposició de com es va desenvolupar el problema en la realitat, *vid.* J. MILLÁN y GARCÍA-VARELA, *Rentistas y campesinos*, ps. 165 i ss., en especial ps. 288 i ss.

cament tenia raó, perquè s'havia pactat la possible retrovenda, no aconseguí el seu desig; tampoc no els deu ser fàcil posar-se d'acord contra el duc.⁷⁷

També foren importants altres desigs d'incorporació dels pobles, però els resultats no arriben fins el segle XIX. El 1835 és incorporat el comtat de Bunyol,⁷⁸ mentre que Sueca triga llargs anys. Alberic depenia del duc d'El Infantado ja a començaments del segle XVII, si bé la seva alienació de la corona remuntava al XIV. El 1764 inicien la seva incorporació alguns veïns benestants, i, encara que la petició fou desestimada, es reitera diverses vegades; encara que novament el 1787 una nova súplica és contestada afirmativament —començava el plet que, en successives instàncies, travessant diverses revolucions i restauracions, acabaria el 1836 al tribunal suprem.⁷⁹ El cas de Sueca és molt similar, però encara trigaria més.⁸⁰ Semblen estranys aquests plets en època liberal; en veritat, s'estan discutint, no velles jurisdiccions ja abolides, sinó propietats transformades, en aquest darrer cas si les rendes de Sueca pertanyien als hereus de Godoy o a l'estat...

b) Un segon tipus de plets es podria agrupar segons que afecten la *jurisdicció dels senyors*: els seus nomenaments d'autoritats dels pobles. Si es discuteix, es fa no pas en la seva totalitat —i aleshores s'hauria de plantejar com a incorporació—, sinó en algunes de les seves facultats; de vegades la qüestió podria estar molt a prop, com el plet entre els Núñez i l'ajuntament de la vila reialenca de Pobla Franca de Rugat, sobre els drets que el primer pretenia sobre el lloc «arruïnat» de Cartaina. Va durar des del 1738 fins al 1765 —cosa usual a l'antic règim— i, finalment, en sentència de revista se li va reconèixer la seva jurisdicció alfonsina que li permetia nomenar alcaldes sobre aquella població, a part altres drets de cobrar censos, partició, lluïsmes, pasturatges, herbes, etc.⁸¹ Una solució anàloga es va donar en favor del baró senyor de Benifairó, Don Vicente Falcó de Belaochaga, en la seva pretensió de nomenar escrivà, ja que li devia correspondre per jurisdicció, encara que fos alfonsina.⁸² O en plet del duc de Villahermosa contra Navarrés, l'ajuntament del qual havia eliminat el càrrec de mostassaf o encarregat del pes, perquè entenia que no procedia segons les lleis de Castella; el duc apellava a la carta de població del 1611, on s'establí el seu nomenament, amb la proposta del poble, de dos jurats —ara regidors— i així es va fer fins al 1752; l'ajuntament deia que només es va fer una vegada i que per a aquesta funció ja n'hi havia prou amb un dels regidors o l'agutzil, però la sentència del 1757 acceptà que el duc havia provat els seus drets i que se li havien de proposar dos veïns perquè n'escollís un com a mos-

77. Vid. I. MORANT, *El declive...*, ps. 192-201.

78. Vegeu, sobre aquesta incorporació, ARV, *Propiedades antiguas*, lligall 663.

79. M. ARDIT, *Las transformaciones sociales y políticas*, «Nuestra Historia», t. v (València 1980), ps. 243-249. També la veu «Alberique» del *Diccionario* de P. Madoz.

80. A. M. AGUADO, *Cambio rural y burguesía agraria. El señorío de Sueca en la crisis del régimen señorial a la revolución burguesa (1750-1873)*, 3 vols., tesi de doctorat, inèdita (València 1984).

81. ARV, *Escribanías de cámara*, 1753, núm. 19, és incompleta, ja que comença al foli 1.300, en fase de revista, sentència del 7 de maig de 1765, foli 1904.

82. ARV, *Escribanías de cámara*, 1750, núm. 52.

tassaf o fidel executor.⁸³ El 1756 s'inicia un llarg plet entre Don Lluís Cerdà i Rotlà, un dels senyors d'Aiacor, i els llauradors d'aquesta petita població de seixanta veïns i quaranta cases, sobre el seu dret a nomenar un alcalde regidor —se li nega i s'exigeix demostració, que el senyor pretén d'aportar a través de testimonis sumaris, que provin la seva possessió immemorial.⁸⁴ Era regidor i veí de Xàtiva i, pel que es veu, propietari de set fanecades i mitja en el terme, que donava en parceries o treballava pel seu compte; escollia sempre «*sujetos de su contemplación o medieros a quienes los ha tenido gobernando cuatro y cinco años continuos, por lo que y las amenazas incasantes que hace a los pobladores y otros excesos resulta el que en dicho lugar no se ejecuta otro que lo que es de su agrado, ni se le reparte el equivalente por la mitad de lo que posee ni paga el encabezamiento*».⁸⁵

En altres ocasions són els pobles els que demanden, per qüestions d'aquesta mena, els senyors. Torre Cerdà ho féu el 1764 perquè el seu senyor no acceptava les propostes municipals, pel fet que els proposats eren parents; l'ajuntament desconfia «*desde el principio que [su intención] no es otra que la de sacar el gobierno a su contemplación y satisfacción por los reñidos pleitos que tienen con el lugar y penden en esta superioridad, y no lo es la que quiere dar a entender y toma como pretexto para repetidas propuestas de la observancia de la Ley del reino y autos acordados, porque no ignora el mismo don Francisco que esto es imposible en un lugar reducido de a 22 casas que componen 30 vecinos, y muchos de ellos o la mayor parte pobres jornaleros que apenas pueden mantener sus familias con el jornal diario que lucran*».⁸⁶ Aquestes lluites pel control absolut del municipi indiquen una progressiva afirmació dels pobles davant els senyors, com en el plet de Planes contra el marquès de Cruïlles el 1771, pel fet d'haver nomenat un alcalde major o delegat del senyor, que no era jutge de lletres o advocat; el marquès dirà que té plenes facultats per designar qui vulgui i que en una població de 300 veïns no és necessari que sigui un advocat; això no obstant, el poble insisteix que són més —uns 350— i que aquell nomenament fou un acte despòtic, ço que és acceptat en les sentències de vista i revista per l'audiència.⁸⁷ Té més abast la pretensió de Millena contra el marquès d'Ariza, que recordava la concessió de l'anterior possedidor Sanç de Liori el 1618 de deixar a l'ajuntament la justícia ordinària en primera instància a canvi de determinats pagaments; ara l'alcalde major deia que només

83. ARV, *Escribanías de cámara*, 1753, núm. 67. L'escriptura de població del 12-vii-1611, folis 5 i ss.; vegeu també la sentència del 20 de desembre de 1757, foli 361, escrit del fiscal, foli 293.

84. ARV, *Escribanías de cámara*, 1756, núm. 114; encara el 1780 es diu que no justificà, perquè no és possible de provar en judici petitori o de propietat per sumària de testimonis, foli 92; sobre els altres amos d'Aiacor, folis 99 i ss.

85. Citat a la nota anterior, escrit dels llauradors, folis 1 i ss.; petició d'exhibició de títols, folis 5 i ss.; vegeu els escrits de Cerdà, folis 21 i ss., 49 i ss. Un testimoni declara que tant Cerdà com la seva mare, «*que vivían más inmediatos al lugar de Ayacor, han estado en la posesión de hacer dichos nombramientos*», així com els seus avis, folis, 60, 63r i 65.

86. ARV, *Escribanías de cámara*, 1764, núm. 31, folis 13 i ss., i la contestació, 42 i ss.

87. ARV, *Escribanías de cámara*, 1771, núm. 86, sentències del 4 de novembre de 1772 i 1 d'abril de 1773, sense paginació.

era alcalde pedani el jutge nomenat i que les quantitats de peita alludides li pertanyen sense aquesta concessió —d'altra banda, s'estava discutint sobre aquest import amb Gorga. La sentència negava l'obligació dels veïns de Millena a fer aquests pagaments,⁸⁸ però no sembla que s'arribés a decidir sobre la justícia del lloc; segurament es degué arribar a una transacció. Existeixen altres plets sobre aquestes qüestions de nomenament d'autoritats, alguns de referits a llocs que pretenen posseir jurisdicció alfonsina i nomenar les seves autoritats —al senyor només li resta l'alta justícia—,⁸⁹ però només podem donar una selecció dels que ens han semblat més importants.

Una altra qüestió relacionada amb aquestes és la possibilitat que els senyors fessin visites de residència per comprovar el bon funcionament dels seus municipis. Els pobles les temen i aprocuren allunyar-les. Les poblacions subjectes a Benifassà, davant la imminència d'una residència, acudeixen a l'audiència en plet per demostrar que, per la seva jurisdicció alfonsina, no són subjectes sinó a les apellacions davant l'abat; l'audiència fallaria en contra d'ells.⁹⁰ El 1751 el duc de Medinaceli vol fer residència als seus llocs de l'Alcúdia de Veo, Aín, Suera i Veo —un total de 63 veïns amb 150 cases— com es fa cada dos anys per tal de remeiar mals i danys. La descripció de la visita o residència ens pot servir per apreciar els seus mecanismes: el 27 d'abril de 1765 el doctor Francesc Almerich informava a l'audiència de la seva visita de dotze dies a Suera. Justificava la seva intervenció per l'alta jurisdicció del duc i l'existència d'anteriors residències fetes pel doctor Francesc Locella, des del 1707 al 1722, i pel seu germà Faustí Locella, des del 1723 al 1737, i declarava haver complert el manament de l'audiència de no cobrar drets qualssevol que no fossin per raó de culpa i judici —alguns dels reus havien apel·lat a l'audiència i els havia imposat penyores. Havia acusat els responsables de la carnisseria i de la botiga perquè no tenien pesos de ferro, sinó de pedra, per a la lliura i la mitja lliura, i els regidors perquè a la carnisseria hi mancaven mans de tall —de diversos animals—, perquè no portaven els comptes de les penes de cambra que, essent encapçalades, s'havien de pagar de propis en la part que superessin els ingressos obtinguts, en la qual cosa, a més, eren reincidents, així com pel desori que hi havia als papers de l'ajuntament i la manca d'actes de les deliberacions. En definitiva, havia condemnat amb tota la raó els regidors «por lo grave de sus culpas, desarreglos y omisiones en los asuntos del mal gobierno», però no havia inclòs l'alcalde major ni l'escrivà.

88. ARV, *Escribanías de cámara*, 1775, núm. 129; vegeu els primers escrits, folis 3 i ss. i 21 i ss. És incorporat l'altre plet que va iniciar-se el 1751, on apareixen dades sobre les quantitats de peyta, sentències del 9-xi-1771 i 15-iii-1772, folis 317 i ss. i 344 i ss., la de revista amb costos al marquès.

89. ARV, *Reales ejecutorias*, núm. 814, folis 284 i ss. En reialenc es planteja idèntica posició per part de Busot contra la ciutat d'Alacant, folis 461 i ss., ja que «ejercían los justicias de Busot toda la jurisdicción civil y aquella parte de la criminal que fue otorgada a los dueños de lugares de 15 casas arriba. Este fuero se estableció no sólo a favor de los dueños que se aplicaban a poblar sus lugares, si también a favor de los vecinos de ellos que la habían de ejercer y sentir el beneficio de no ser extraídos de sus domicilios a litigar, ni sufrir las costas de las dietas y gastos...», foli 461; les sentències confirmen a Busot aquesta qualitat, foli 465, que negaren, en canvi, als pobles de Benifassà (*vid.* la nota següent).

90. ARV, *Reales ejecutorias*, 184, folis 284 i ss.

Quan es va intentar apellar, el visitador es va negar a acceptar l'apellació perquè les multes eren inferiors a 3.000 maravedisos...⁹¹

c) El segon apartat dels plets entre senyors i vassalls es refereix als *monopolis i drets exclusius* dels primers, tant els molins, almàsseres, botigues, etc., com drets d'herbes, pasturatges i altres de similars. Ambdós són especialment onerosos per als pobles: els primers són, a més, mecanismes de control de les collites, per la qual cosa les poblacions pretenen tenir dret a moldre privadament o a vendre els seus productes.

Més amunt ens hem referit a Benaguasil i a Pego. Són nombrosos els plets existents i a través d'alguns podem conèixer millor aquestes relacions en conflicte constant.

Sobre el dret d'herbes o pasturatges els ramaders i llauradors de Navarrés pledegen el 1774 amb el seu senyor en contra de les seves vendes a ramader aragonès —amb cabrum i de llana— que perjudica els habitants. Els 300 veïns pasturaven 370 cavalleries, 1.200 cabres, 1.000 ovelles i 10 vaques, i la presència de bestiar foraster feia insuficients les pastures —el senyor havia arrendat per 180 lliures les pastures, quan era més el que produïen els ramats del lloc pel fet de ser tan nombrosos, diuen els veïns.⁹² Demanen d'establir rodalies i tancats per al bestiar de Navarrés, que no entrin foranis —el senyor accepta que no entrin en les temporades de collita, entre sant Joan i Tots Sants, però sí la resta de temps, i la sentència aprovarà la seva postura.⁹³ El 1780 el senyor de Coix pledeja contra l'ajuntament reialenc de Callosa d'En Sarrià, el qual pretén tenir sobre aquesta població el dret de pasturatge; a través d'una sumària davant l'alcalde major o tinent del corregidor d'Oriola, pretén demostrar el seu dret sobre les herbes, que arrendava als proveïdors de carn o als ramaders d'Aragó. Callosa presentava diverses sentències de l'època foral, en les quals es confirmava el seu dret; el senyor deia que no eren oportunes perquè es referien a altres partides —no a la serra—, a part que s'havien resolt en la forma «*que se usaban en tiempo de los Fueros, que eran unos juicios sumarísimos, lo que no sucede aquí*».⁹⁴ En contra s'aporten testimonis del síndic personer de Callosa, el qual demostra haver entrat durant els anys 1755-56 que va tenir els abastaments, pel fet de ser pastura comuna, encara que li fou prohibit el 1786. El 1789 l'audiència decretà que no entressin fins que se sentenciés —deu anys després encara continuava

91. ARV, *Escribanías de cámara*, 1751, núm. 53, folis 23, 28 i 42v, se suspèn per acte de 1755, 19-vii, i un altre del 26-x-1760 és acordat per acte de l'11-ii-1765. Es discutí el nombre de veïns i es recomptaren, folis 95-99, amb un total de 233. Sobre residències de la cartoixa de Valldecrat a Alcublas, *Reales ejecutorias*, núm. 813, 578 i ss.

92. ARV, *Escribanías de cámara*, 1774, núm. 130, folis 7 i ss. El bestiar és enumerat a 8-8v.

93. Vegeu els escrits d'aquest plet, folis 18 i ss., escriptura de concessió d'una rodona per don Juan Francisco de Borja, del 19-xi-1775, i acceptació de l'ajuntament el 18-vi-1775; els ramaders contra l'ajuntament que impedeix que entrin, folis 23 i s.; decret del 25-x-1776 perquè no sigui impedit; sentència de vista, 27-vi-1777, folis 61v i ss.

94. ARV, *Escribanías de cámara*, núm. 1780, núm. 64, del marquès de Melgarejo, com a consort de dona Joaquina Ruiz de Avalos, contra l'ajuntament de Callosa. La sumària de testimonis, folis 12 i ss.; escrit de l'ajuntament, folis 59 i ss., del marquès, 62 i ss., citat a 63.

el plet, que sembla que no va concloure, segurament perquè les parts havien pactat una solució.⁹⁵

El 1783 discutí aquest i altres drets el senyor de Faura amb el poble. Segons una concòrdia del 1704, havia estat determinat que Faura pagaria al comte 24 lliures per carnisseria i herbes i unes altres 10 per la botiga, el forn i la taverna: total, 34 lliures. El senyor deia que «*aún cuando dicha concordia se hubiese otorgado sin prefinición de tiempo no podía subsistir más que mientras viviesen los otorgantes por no poder tener la concordia sobre bienes de mayorazgo, se quiso no obstante aclarar para que constase no se quería perjudicar los derechos de los sucesores previniendo que se otorgaba la insinuada locación*» o arrendament durant la vida del senyor que el signà i el seu fill.⁹⁶ El municipi oposa que fou confirmat per la mare de l'actual senyor, essent-ne curadora. El senyor dirà que no podia fer-ho en detriment del seu vincle. Les sentències donarien la raó al senyor, amb la qual cosa recobrava l'exercici d'aquests drets.⁹⁷ A la discussió legal es portarien dades del producte d'aquest monopoli i drets, en llarga sèrie, per demostrar que el senyor hi sortia perdent, amb l'arranjament:

botiga i taverna		fleca	botiga i taverna		fleca
1726	12	7	1739	21 ll. 12 s.	—
1727	—	7	1740	50 ll.	12 ll. 1 s.
1728	13 ll. 1 s.	9	1741	22 ll. 6 s.	9 ll.
1729	29 ll. 10 s.	6 ll. 6 s.	1742	10 ll. 5 s.	9 ll. 4 s.
1730	—	—	1743	13 ll. 11 s.	—
1731	—	25 ll.	1744	13 ll. 8 s.	—
1732	21 ll.	—	1745	20 ll. 11 s.	—
1733	—	—	1746	18 ll. 2 s.	8 ll. 1 s.
1734	14 ll. 5 s.	—	1747	22 ll. 10 s.	11 ll.
1735	10 ll.	—	1748	15 ll. 1 s.	6 ll. 4 s.
1736	12 ll. 1 s.	10 ll. 2 s.	1749	15 ll. 1 s.	—
1737	15 ll. 10 s.	9 ll.	1750	27 ll. 15 s.	17 ll.
1738	12 ll. 6 s.	9 ll. 2 s.	1751	—	15 ll. 10 s.

A partir d'aquesta data, les dades inclouen carnisseria, piló i herbes: les quantitats pugen, ço que explica l'interès del senyor.

95. ARV, plet citat a la nota anterior, folis 109 i ss.; al seu escrit dels folis 312 i ss., el marquès afirma que «*los ganaderos de Callosa que son sus vecinos son hacendados y poderosos*» i estan entossudits «*en el logro a todo trance*», foli 314; escrit aquest darrer del 12 de juny de 1801, és un acte en el qual es posa en curs el plet a petició de l'ajuntament, foli 780.

96. ARV, *Escribanías de cámara*, núm. 99, 1703, folis 3v i ss., 14 i ss. —citació 15—; continuen altres escrits, *vid.* la nota següent.

97. Plet anterior, folis 19 i ss., 26 i ss., 30 i ss., 41 i ss., 45 i ss. A diverses certificacions es donen les xifres que segueixen al text, folis 47 i ss., 52 i ss., 54 i ss. Les sentències del 24-ii-1783 i 5-iii-1784, folis 128 i s. i 146v i ss.; la segona, de revista, condemna a pagar costs.

	botiga i taverna	fleca	carnisseria i herbes
1752	—	15 ll.	—
1753	—	12 ll. 3 s.	—
1754	26	13 ll.	—
1755	26	20	—
1756	26	11	—
1757	26	17 ll. 10 s.	—
1758	26 ll. 10 s.	20 ll. 10 s.	—
1759	48	12	56
1760	23	13	60
1761	10	18	83 ll. 10 s.
1762	20 ll. 5 s.	7 ll.	—
1763	30 ll. 10 s.	20 ll. 2 s.	60
1764	10	22	75
1765	10 ll. 10 s.	21	70
1766	4 ll. 5 s.	15	36 ll. 10 s.
1767	8 ll. 5 s.	14	34
1768	10	17	76
1769	8 ll. 1 s.	17	38
1770	8	20	50
1771	14	18	—
1772	19 ll. 15 s.	17	—
1773	25	19 ll. 4 s.	40
1774	25	3 ll. 1 s.	38
1775	25	12	36
1776	25	13	36 ll. 10 s.
1777	16	14 ll. 10 s.	36
1778	10 ll. 11 s.	8 ll. 15 s.	36
1779	21	10	36
1780	18	12	36
1781	27	21	36
1782	32	17 ll. 10 s.	34
1783	18 ll. 10 s.	13	34

També el marquès de Dosaigües es dirigeix el 1750 contra Onil per diverses quantitats que li són degudes per l'arrendament de la botiga que, des del 1720, tenia el municipi, el qual allega les seves facultats econòmiques per al pagament de les càrregues i demana que demostrï títols (havia heretat del comte d'Albatera). Com es pot veure a les pàgines d'aquest plet, es discutia la quantitat endarrerida i els drets que, d'aleshores endavant, hauria de pagar la vila d'Onil per aquesta regalia.⁹⁸ El 1754 és dona Rosalea Díez Girón de Rebolledo, senyora d'Andilla, qui pledeja amb aquesta població perquè no li és reconegut el seu dret de botiga i es ven l'arròs, oli i sabó a un preu més baix, ja que era costum a la vila que només podia vendre el botiguer; en primera instància, l'alcalde d'Andilla concedeix que el senyor gaudeix d'aquesta regalia, amb prohibició d'altres vendes, a excepció del dijous —si no cren festius o vigílies de festa— i també a la plaça. L'audiència intervindria després a petició de l'esmentada

98. ARV, *Escribanías de cámara*, 1750, núm. 73, concòrdies del 1696 i 1726, folis 4 i ss., escrit del marquès, 22 i ss., de la vila, 36 i ss.; n'hi ha d'altres de molt nombrosos.

senyora.⁹⁹ Aquestes qüestions —regalies senyorials davant una major llibertat de comerç o d'elaboració del producte— són contínues en els plets. Denoten tensions i desigs d'eliminar o suavitzar el jou senyorial, mentre que per als senyors són font d'ingressos i mitjans de control de les collites... Els problemes d'almàsseres d'oli o molins de farina sovintegen. En un litigi del 1753, entre un veí d'Elda, ciutadà, i el comte de Puñoenrostro, aquell es defensa perquè l'alcalde pretén la demolició d'una almàssera en la qual «*a nuestra presencia se està haciendo aceite por medio de una caballeria y dos operarios...*».¹⁰⁰ Intenta demostrar que el comte no posseeix regalia, perquè es permet moldre l'oliva de les seves collites i dels que volen anar-hi —diu que els veïns de Petrer en tenen d'altres. El senyor recorre a la carta de població del 1611, on se li reconeix la botiga i altres regalies, entre les quals l'almàssera; però el 1712 hi va haver millora i fou establerta una altra partició —del vuitè al setè— amb cessió de l'almàssera als veïns. La sentència de vista absol el demandant i altres, però amb la condició que sigui per a ús propi. En la sentència de revista es confirma l'anterior, i encara que es continua demanant la llibertat natural que existeix per no haver-hi precepte en contra de la carta de població —i conforme als furs de València—, sembla que la solució fou mantenir-la, si bé amb ús restringit.¹⁰¹

L'any 1754 es pot veure un llarg plet que se sentència de vista el 1773, entre Almenara i el seu senyor, dins d'aquesta línia. Un llaurador, l'apotecari i el convent de dominics compren un solar o pati i estableixen una almàssera (el 1747 pledejà un altre prevere i se li va concedir per a ús propi); ara es nega al comte d'Almenara el seu dret i se li exigeix presentar títols, ja que en concòrdia del 1592 s'havia especificat aquesta possibilitat. Els arguments són anàlegs als que acabem de veure, la llibertat natural i el precepte foral que admet que qualsevol podia establir-la, no és limitat pels títols senyorials —ja que *molendinis* no es refereix a l'almàssera, i el costum anterior no pot justificar la prohibició. El comte dirà que la «*libertad natural es su más fuerte asilo, como si infinitas cosas libres de su naturaleza no estuvieren limitadas a más estrechos términos que los que pretende mi parte*».¹⁰² La sentència seria contrària al comte d'Almenara... La mateixa solució veiem a Hortells, on el senyor no pot impedir la construcció d'un forn per part de l'ajuntament; la vellíssima carta de població

99. ARV, *Escribanias de cámara*, 1754, núm. 87, l'acte de l'alcalde és del 22 de novembre de 1753, i a partir d'aquest moment segueix a l'audiència.

100. ARV, *Escribanias de cámara*, 1753, núm. 33. No se sap l'inici, comença en aquest any a l'audiència; l'escrit del demandant, don Antonio Linares, es del 14-III-1753, folis 1 i ss.; la citació del certificat, al foli 87.

101. Plet citat a la nota anterior, escrits diversos, folis 89 i ss., 108 i ss., 169 i ss.; els testimonis, 193 i ss.; un d'ells afirma que «*los apoderados y dependientes de dicho conde logran los empleos de gobierno en el Condado y que con esta experiencia los que procuran y desean el ejercicio de ellos manifiestan por los medios que pueden la inclinación a dicho Conde...*», foli 314; vegeu l'escrit de conclusions del demandant Linares, folis 692 i ss.; la sentència de vista de 22-IX-1768, folis 692 i ss.; la de revista 23-V-1772, folis 849 i ss.

102. ARV, *Escribanias de cámara*, 1754, núm. 92, folis 4 i ss., 29 i ss., i 31 i ss., contesta del comte, 66 i ss. Altres escrits, 78 ss., 82 ss., 86 ss. Citació a 86. Fase de testimonis, 106 i ss., sentències del 23-I-1773 i 16-XII-1773, foli 338, i sense paginar la segona.

del 1273 no li val per impedir-ho, i fins i tot és condemnat a pagar els costos.¹⁰³

També el 1754 s'inicia un plet entre l'orde de Montesa i la vila de Sant Mateu sobre els forns i l'almàssera que tenia la vila. El segle XIV havia adquirit els primers a canvi d'un cens de 2.600 sous, redimit el segle XVI, i el XVII havia adquirit el monopoli de la moltura d'oli per concessió de l'orde —amb pagament d'un quint de la moltura o màquila— i compra a un particular que posseïa una antiga concessió d'un molí d'oli o almàssera. Ara Montesa pretén que no pogué redimir-se el censal, per la qual cosa suposava desamortitzar sense llicència de la Santa Seu i que s'havia de pagar quindení per l'almàssera amb tots els endarreriments. El jutge designat per a aquesta qüestió sentència, limitant la petició, que d'aleshores endavant Sant Mateu pagués només els quindenís sobre l'almàssera —el rei aprovà aquesta solució com havia fet respecte a altres poblacions de l'orde.¹⁰⁴

d) Alguns plets estan lligats als *tributs o impostos* que el senyor posseïa sobre els seus llocs. Si bé, atesa la seva proximitat, podem agrupar-los amb els que són referits a les *rendes de la terra*, ja que resulta difícil delimitar-los. Vegem-ne un exemple: Espadella pagava al duc de Villahermosa 300 lliures anuals segons la carta de població, i els veïns cobraven una derrama o *pecha* per diferents beneficis que els foren atorgats —perquè està connectat amb el conjunt de les rendes que havien de pagar. L'ajuntament, el segle XVII, les cobrà com a arrendatari dels drets dominicals, i ara el duc pretén de fer-ho directament i li oposen una concòrdia realitzada el 1666, que el senyor considera inacceptable al·legant la seva vinculació: «*el dueño que era en el año 1666 no hubiera podido tener más efecto que mientras viviere, porque en semejantes asuntos de regalías anejas a mayorazgos no puede innovar ningún poseedor en perjuicio de los demás sucesores...*».¹⁰⁵ La sentència reconegué al duc el seu dret... És evident que en aquest tribut hi entraven drets de tota mena, unificats en una *pecha* o impost. En els casos de l'impost del terç delme, on també intervenia l'Església, es tracta, en definitiva, d'una partició de fruits. Així, durant els anys quaranta a seixanta un llarg plet entre el bisbe de Sogorb i el duc de Medinaceli contra Sogorb, Navajas i altres pobles¹⁰⁶ sobre els delmes de les mongetes ens confirma la conveniència d'agrupar-los. El 1744 el jutge de delmes assenyalava que aquest producte havia de delmar per 2/17, cosa nova, ja que no existia abans. S'al·leguen disposicions reials del 1700 i 1746 on es justificava; la primera sentència donava la raó al bisbe i al duc, el 1762, a la partició de 2/17 amb excepció de les pròpies de cada colliter. Només es pagarien si es venien o permutaven. Es continua discutint aquella nova collita, tan avantatjosa, diuen, perquè no molesta la de panís o sorgo, sinó que més aviat la beneficia. Bisbe i duc pretenien que només s'havia de concedir una quantitat fixa de sis barcelles per a consum familiar

103. ARV, *Escribanías de cámara*, 1771, núm. 144, sentències del 3-vii-1773 i 25-x-1774, els costos ascendiren a 485 rals i 15 maravedisos. Sobre carnisseria, *vid.* un plet del 1803, núm. 43, de l'ajuntament d'Emperador contra la vídua d'Agustí Emperador.

104. Aquest plet es troba a l'arxiu particular d'Alfredo Rico, al qual agraïm les facilitats donades per consultar-lo.

105. ARV, *Escribanías de cámara*, 1774, núm. 66.

106. ARV, *Escribanías de cámara*, 1751, núm. 14.

—d'aquesta manera el càlcul sobre la collita és més fàcil, perquè es pot fer ocultació si es fa sobre les vendes. La sentència de revista el 1766 confirma l'anterior, reserva exempta la part que deixen per al seu consum i família, pagant a les vendes i, si contravenen a aquesta obligació seran castigats amb 25 lliures i els costos —una forta multa compensava les majors facilitats d'ocultació que deixava als habitants d'aquestes poblacions.

Sens dubte, les qüestions que podien plantejar-se al voltant de les rendes en espècie o partició de fruit eren diverses: a) el lògic desig dels pobles de reduir-les a parts alíquotes menors, amb la qual cosa retenien els emfiteutes una part major del producte; b) la forma o manera de determinar les collites, que els pagesos preferien mantenir conforme a vells registres, mentre que els senyors —en un moment de conjuntura alcista i d'extensió de cultius— prefereixen determinar directament; i c) els canvis de cultiu, en fer entrar productes que tenien escàs gravamen o cap de les velles cartes de població (com en el cas citat de les mongetes), substituïts per altres, despertaven la natural cobejança dels senyors.¹⁰⁷

En alguns plets es pot observar aquesta problemàtica. Muro, Gaianes i Turballos s'enfronten amb èxit al seu senyor perquè s'atingui als capítols de població del 1611, que establien tres classes de terres: oliveres que paguen el terç de l'oli, terres que només tenien algunes oliveres, que pagaven com a «*pecho sabido*» —qualsevol que fos la collita, de dues a tres barcelles— i les terres campals o rases que no pagaven res.¹⁰⁸ En aquest cas, s'havia empitjorat la situació respecte a l'origen, però és més usual el cas contrari, quan els senyors pretenen tornar a la situació de les cartes de població. Així, el duc de Medinaceli aconseguí sentències favorables contra la Vall d'Uixó perquè «*sus vecinos y terratenientes a que por los predios que respectivamente poseen y gozan en el término de ella contribuyan desde la litiscontestación al muy ilustre Duque con la partición de frutos en la especie y cota capitulados en la encartación de 10 de mayo del año 1613 y demás derechos estipulados en ella, y aunque algunos particulares hasta un número de ciento diez y ocho que se opusieron...*».¹⁰⁹ El senyor procedeix contra cinc d'ells que apareixen com a rics terratinents —un advocat—, ço que ve a mostrar que l'oposició estava basada en la gent més benestant, que cercaven alliberar-se dels gravàmens senyorials.¹¹⁰ També al seu lloc de Benaguasil el duc de Medinaceli aconseguí sentència en el mateix sentit, amb partició de la setena part i la desena per a secà, així com 25 sous per casa, si no

107. J. A. Chiquillo, a l'article citat a la nota 75, dedica especial atenció a aquest tipus de plets sobre els ingressos de partició, per la qual cosa no hi insistirem nosaltres.

108. *Escribanías de cámara*, 1754, núm. 58. Muro, amb els terratinents de Gayangos i Turballos contra el duc de Santisteban.

109. *Vid. Escribanías de cámara*, ARV, 1771, núm. 88, foli 3r., que és un plet d'execució d'aquesta sentència contra Francisco Navarro Plaza. D'altres paral·lels als núm. 89, 102 i 103.

110. Als plets anteriors, Francesc Navarro apareix com a propietari de dues cases, unes 30 fanecades i dotze jornals; l'advocat Bernardo Ballester, casa, unes altres 30 fanecades i 10 jornals; l'escrivà de la vila, José Monsó, unes 20 fanecades i 25 jornals; José Alcaide, llaurador, dues cases, 53 fanecades i 12 jornals. Les diferents mides d'extensió són degudes a horta i secà, respectivament.

s'hagués establert cens major en el moment de la població; que s'arranquessin les moreres que no fossin plantades a la rodalia de les finques; que els nous cultius paguessin la novena en horta i desena en secà, pactades el 1693 i el 1733 de tots els fruits.¹¹¹ La qüestió dels canvis de cultiu apareix molt evident en un plet seguit pel marquès de Dosaigües contra Catarroja, Russafa, Massanassa i Sedaví i Alfalfar a partir del 1753, per exigir pagaments pels arrossos.¹¹² Establia sobre aquests cultius un vigèsim de la collita, a més dels restants drets de l'emfiteusi. Alguns s'hi resistiren, d'altres s'avingueren a pagar, a la vegada que ho feien de l'equivalent. El marquès deia que fins al 1753 no es podien sembrar, però, establerts els tancats on es podria fer sense prohibició per part del rei, grans extensions passaren a conrear-lo, quan fins aleshores no servien per a cap ús. L'alcalde ordinari va haver de prendre precaucions, car es temia un motí per la introducció de la vintena o vigèsim; el marquès havia establert noves terres i volia treure'n un rendiment. L'audiència per acte del 4 de novembre de 1757 féu un pregó als diversos llocs. Els pagesos s'uneixen per pledejar —una mica més d'una cinquantena— i cerquen l'ajut de l'ajuntament de València per demostrar que aquelles terres les tenien per ell, no pel marquès. Les sentències de vista i revista acordaren en favor de les parts que eren nuls els establiments fets pel marquès de Dosaigües i s'absolia la contrapart.¹¹³ També els arrossos determinaren un plet sobre delmes de Vilamarxant, ja que el capítol de la Seu València havia aconseguit que s'imposés sobre les fulles de morera una desena part al tribunal de delmes, al qual s'apella. La vila sosté que fins a la prohibició d'arrossos el 1769¹¹⁴ aquests eren cultivats, sense que les moreres paguessin; el capítol explica la raó, que és clara: mentre hi va haver arrossos no era alta la collita

111. ARV, *Escribanías de cámara*, 1770, núm. 233, paguen per la carta de població aquells que no tinguin títol i, en general, sobre tots els fruits: arròs, civada, ordi, sorgo, cànem, mongetes, faves, cigrons, moreres plantades fora de la rodalia, oliveres, garrofers i altres arbres fruiters (de les quals espècies s'havien de pagar íntegrament les referides novena i desena part de fruits d'horta i secà, respectivament), com també de melons, carbasses, xirivies, carxofes, cebes i altres llegums, a excepció del que de totes aquestes darreres espècies es necessitin per al consum de les seves llars i famílies —de l'alfals és exclòs el que consumeixen les cavalleries. També al núm. 182, del 1772, contra Benaguasil, mana desfer establiments sobre l'Almarjal que no figuraven abans, a menys que en un termini de quinze dies sigui sollicitat el corresponent títol al duc.

En general, sobre les rendes o ingressos senyorials, J. M. PALOP, R. BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Evolución de la renta feudal valenciana en el siglo XVIII*, a *Prestations paysannes, dimes, rente foncière et mouvements de la production agricole à l'époque préindustrielle*, 2 vols. (París 1982), I, ps. 417-430. A molts plets hi surten dades, potser no tan completes com les sèries que es presenten sobre protocols notarial. *Vid.*, per exemple, a més de l'abans esmentada de Faura, ARV *Escribanías*, 1783, núm. 99, al núm. 145 del mateix any, el baró de Llaurí treu 1.534 lliures pels seus drets.

112. ARV, *Escribanías de cámara*, 1757, núm. 116. *Vid.* M. i J. L. PESET, *Cultivos de arroz...*, citat a la nota 73.

113. *Vid.* folis 35 i ss., escrit de Dosaigües en plet citat —l'alcalde de Massanassa sembla estar a favor dels llauradors. Reunions i acords d'aquests, 51 i ss., 63 i ss., 70 i ss.; intervenció de València, folis 173 i 176 i ss.; altres escrits, 240 i ss., 259 i ss.; informe fiscal, 271 i ss.; sentències de vista 7-III-1774 i revista 1-VII-1795, 492 i ss. i 587 i ss. *Vid.* també el núm. 121, 1759, entre el comte d'Almenara i Dosaigües per qüestions de termes, relacionades amb els cultius d'arròs.

114. M. i J. L. PESET, *Cultivos de arroz...*, sobre les prohibicions del 1769, p. 320

de morera, «*por lo que no se exigía ni cobraba diezmo alguno*»; després «*son tantas las moreras que se han plantado y criado, así en las mismas tierras en que se hace el arroz, como también en las ramblas, en que sólo había una que otra en algunos pedazos de tierras alteras, en que no se hacía arroz...*».¹¹⁵ Vilamarxant assenyalava que no s'havia perjudicat l'Església, perquè els arrendaments del delme havien estat el 1768 d'unes 1.360,5 lliures, el 1774 unes 1.676 i el 1783, 1.603. Això no obstant, la sentència els fou adversa.¹¹⁶

e) Existeixen *altres tipus de plets* entre els pobles i els seus senyors o amos, però no els descriurem per no allargar aquesta part. Plets d'aigua sovintegen,¹¹⁷ i en molts es discuteix davant altres pobles i cada senyor es posa de part dels seus, perquè l'aigua significa millors collites, les millors collites, més elevades particions. També d'altres discuteixen els termes o fites entre diverses poblacions, en les quals el senyor, propietari del domini directe, apareix tan interessat com els emfiteutes.¹¹⁸

Altres vegades discuteixen la propietat de determinades terres, com el duc de Vilafermosa contra Benaixeve el 1774, el qual nega els establiments emfiteùtics fets pes veïns a la dula, que consideraren com a bé de propis o de l'ajuntament. El duc diu no ser-ho, segons la darrera legislació. La sentència del 1780 concedeix al senyor la possessió de concedir establiments a Benaixeve, en general, i en concret a aquesta partida, «*evitando que sea un abuso y perjuicio a las partes para los ganados del abasto de dicho lugar*», amb els costos a càrrec de l'ajuntament.¹¹⁹ A Estubeny, el terratrèmol del 1748 havia destruït les cases i l'església i havien estat reedificades a expenses dels veïns; conseqüentment, els habitants es neguen a reconèixer els drets que tenia el seu senyor, Don Inocencio Gil, clergue de Xàtiva, el qual es veu forçat a demostrar la seva titularitat, així

115. ARV, *Escribanías de cámara*, 1786, núm. 68, les citacions 40v i 41 a l'escrit del capítol, 40 i ss., de la vila, 34 i ss.

116. Al mateix plet, foli 67v, les dades numèriques i sentències del 12-iv-1796, que confirma la del jutge de delmes, folis 291. El 1790 els delmes ascendiren a 1.850 lliures.

117. Per exemple, hem vist (ARV, *Escribanías de cámara*, 1752, núm. 59), el convent de predicadors d'Oriola contra el senyor de Coix, que demana reparació de sèquies que han estat destruïdes per les pluges; el núm. 179, del 1774, el duc de Vilafermosa defensa els seus pobles contra l'assut feta per Toga; al seu costat hi ha la baronessa d'aquest lloc, a qui és donada la raó als folis 102 i s.; també Cruïlles contra Planes, 1783, núm. 141.

118. Disputen terres el monestir de Poblet contra Medinaceli (ARV, *Escribanías de cámara*, núm. 17, del 1751, on mostra els seus drets des del 1224 —carta de població de 1334— i el calça i partió, folis 176 i ss., Medinaceli diu que no són acceptables (193 i ss.); després de la prova i escrits de conclusions el duc és absolt en vista, 7-iii-1759, però a la revista del 23-xii-1768 es reforma donant la raó a Poblet, folis 376 i ss. i 612 i ss.; el 106 de 1751 és sobre partió del reialenc d'Olleria i la senyoria d'Aielo de Malferit, on, vistos títols i testimonis, es falla a favor del senyor el 25-v-1753, folis 45 i s. Sembla que hi va haver una certa tensió, perquè el marquès s'imposava per la força, i els seus dependents anaven sempre acompanyats «*de mucha gente con armas prohibidas*», encara que l'alcalde major dirà que eren «*escopetas largas sin otra arma prohibida*», folis 3 i 17. A *Escribanías*, 1753, núm. 29, s'enfronten el comte de Real amb el de Dosaigües pels seus límits; el 1763, núm. 61, aconsegueix demostrar el seu dret el senyor de Torrebaixa contra Castellfabib sobre el calça i partió del 1711.

119. ARV, *Escribanías de cámara*, 1774, núm. 60, foli 161 i s.; escrits del duc i de l'ajuntament, 1 i ss., 34 i ss., 37 i ss. Es planteja una qüestió de competència, l'ajuntament vol que decideixi l'intendent, 53 i ss., 57 i ss. Els costos són 942 rals amb 32 maravedisos.

com les seves regalies d'«*horno de cocer pan, almácer a e/o molino de aceite, tienda, luismos y casas con los derechos de árboles secos que pertenecen a dicho señor juntamente con el herbaje...*» Se li donaria la raó per la sentència de l'audiència.¹²⁰ Altres vegades els pobles es queixen que no tenen diners per fer cara als pagaments o de la tirania del seu senyor.

El 1757 la Serra d'En Galceran i la Pobla Tornesa mostren la seva situació en ocasió de la reclamació d'un cens a un dels seus veïns; intervé l'ajuntament i mostra els grans pagaments que ha de fer: el senyor es comprometé per concòrdies a reduir sis censos que tenia sobre el municipi —només ho va fer en part—, oferí pagar l'equivalent però s'hi va negar després. La sentència determina la quantitat que s'ha de pagar en aquell cas. Aquest plet¹²¹ ofereix —com molts altres— dades d'interès sobre la hisenda de la població, sobre l'equivalent que paga i sobre les rendes:

rendes	1748-50	1751-53	1754-57
arrendament d'herbes	80	90	100
delmes	100	120	120
arrendament del l'hostal	35	40	40
arrendament del forn	28	36	36
producte del molí d'oli	30	30	30
producte del molí de farina	12	12	12
drets de <i>pecha</i>	60	60	—
cens	27 ll. 10 s.	16 ll. 10 s.	16 ll. 10 s.
mesada de taverna	1	1	1

Sobre excessos hi ha alguns plets contra José Joaquim Saavedra, baró d'Albalat de Segart. El 1753 els veïns es queixaven de «*la injusta opresión, ambición desordenada e inusitadas tiranías de don Pedro de Saavedra, natural de la ciudad de Murcia, dueño de dicho lugar de Albalat y habitante en él*», amb «*tantos desórdenes, atentados, violencias y extorsiones que padecen irremediables en aquel lugar, pues por su actividad, cohecho y valimiento que parece será eterna la esclavitud de los suplicantes*» a l'audiència.¹²² La tirallonga de les acusacions és immensa, perquè el baró, de geni «*poco menos que furioso*», foragità el metge i cirurgià per ser de la terra i parents, no deixà que els frares del Sant Esperit diguessin misses, pressionà amb la seva jurisdicció criminal, amb individus que li feien de testimonis, els quals són «*gente despreciable por su infeliz nacimiento, falsos y dados a la embriaguez, de que se sigue estar en manos de*

120. ARV, *Escribanías de cámara*, 1761, núm. 15, citació al foli 42, porta extensa documentació sobre la transmissió de la senyoria, que arriba fins a la presa de possessió senyorial de Fèlix Miquel el 1793, folis 30 i ss.; sobre l'arrendament dels seus drets i la sentència del 1762, es pot veure als folis que segueixen.

121. ARV, *Escribanías de cámara*, 1757, núm. 58, el començament sense paginar, sentència al foli 79, condemna a pagar 99 lliures pels anys 1754-59 i és reposat en el seu dret; les rendes, 46 i ss., L'equivalent pujava a 28 ll. 14 s. el 1748-49, 27 ll. 13 s. el 1750-51, 26 ll. 8 s. el 1752-53, 28 ll. el 1754 i 22 ll. 16 s. 6 d. el 1757.

122. ARV, *Escribanías de cámara*, 1753, núm. 65, és el referit; n'hi ha alguna altre, 1760, núm. 148, sobre regatge de l'hort del baró, que no autoritzava el sequier de Sagunt.

Saavedra el probar cuantos delitos le dicte su encono», ficà a la presó i envià a arsenals gent pobra amb fills, essent els millors, desvià el riu, obligant la gent a treballar forçats en dies de festa i, si en faltava cap, era obligat a anar-hi en dia laborable. Un que s'assegué a descansar el va ficar a presó per quatre mesos i la família es veié obligada a pidolar, va pegar a un altre que estava malalt i, si s'enfrontaven, l'alcalde els multava arbitràriament; un criat fou despatxat i passà a servir un altre habitant, el baró el va insultar i maltractar; els pren gallines com a multes; per fer carbó a muntanya, per valor de 4 sous, sis dies de presó, i per deixar dos bous en un arbre, multa de 35 lliures... Per desgràcia, el plet és inacabat, però ens dóna un exemple de la duresa d'un senyor encara el segle XVIII; l'audiència, però, intervenia per veure de posar ordre als seus excessos...

Potser es podia haver classificat dintre dels poders jurisdiccional, com a abús de la seva baronia. Però qualsevol clasificació no té, creiem, més valor que ordenar mínimament aquest material tan variat, tan interessant com difícil d'ordenar, que són els plets. Podríem, potser, aportar-ne un major nombre, exposar-los àmpliament, però considerem que és suficient amb aquestes pàgines.

Hem volgut establir l'estructura senyorial de la València set-centista a grans trets. Senyors i vassalls visqueren al segle XVIII relacions que havien heretat de segles anteriors, amb indubtables tensions que es revelen a la nostra narració. El camp era, en bona part, senyoria, mentre que la vida de les ciutats revestia formes més evolucionades —altres problemes, altra gent. El rei es configurava com un alt poder, al qual tots estaven subordinats, però, sens dubte, els nobles, com l'Església en les seves senyories, eren un graó intermedi. Les reformes reals a començaments de segle només en part havien penetrat a les senyories, que havien estat respectades en els seus aspectes essencials. Però la dinàmica global del país havia canviat en les seves vessants socials i institucionals. La política real havia obert uns canals diferents per a l'economia valenciana, que trobà condicions favorables per al seu desenvolupament... La noblesa, en conjunt, conservà les seves posicions, però el procés que anomenem transició anà soscant les seves preeminències; els plets són una bona mostra de la seva progressiva deterioració.